

1200f

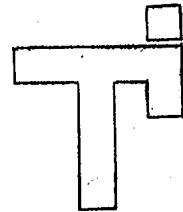

Baara Kalan

n° 2

mē 1987

INSTITUT ROYAL DES REGIONS TROPICALES

AMSTERDAM

Baara Kalan

n° 2

Baara minnu bè kofò gafe nin kònò, olu filè nin ye :

cikèda sègèsègèli

cikèda sègèsègèli ye mun ye ?
baara kètaw bolodali

nyè 3, fo nyè 6

nyè 4
nyè 5 ani nyè 6

cikè jate kalan

1. daw kalan : da dafabali
2. tiiri kalan
3. foro suma kalan
4. niyòrò jòda jate minè cogo

nyè 7, fo nyè 23

nyè 8 ani nyè 9
nyè 10, fo nyè 15
nyè 16, fo nyè 21
nyè 22 ani nyè 23

dugukolo ni sènèfènw

1. jiri ni falenfèn cogoyaw
2. dugukolo kunnafoni
3. falenfèn ni ji ni dugukolo
4. dugukolo barika sinsì cogo
5. sènè kè baaraw

nyè 25, fo nyè 35

nyè 26 ani nyè 27
nyè 28 ani nyè 29
nyè 30 ani nyè 31
nyè 32, fo nyè 34
nyè 35

bagan ladon

1. bagan baloli
2. bagan lasagon yòrò
3. bagan lakana cogo

nyè 37, fo nyè 47

nyè 38, fo nyè 42
nyè 43, fo nyè 45
nyè 46 ani nyè 47

jate minèlanw

jate minèlan ye mun ye ?

1. cikèda mògòw
2. dunkafa sapatili
3. dabatala kelen ka kènè sènèta hakè
4. sari kelen ka kènè sènèta hakè
5. farafin nogo donta hakè foro kònò
6. sènèkèla bè se juru min kòrò
7. tile hakè min bè kè ka taari kelen sènè
8. dabatala bè se ka tile hakè min baara
9. misidaba bè se ka tile hakè min baara
10. taari kelen ka sòrò hakè
baarali tile hakè sangali tile baarataw ma

nyè 49, fo nyè 58

nyè 50
nyè 50
nyè 51 ani nyè 52
nyè 53
nyè 53
nyè 54
nyè 54
nyè 55
nyè 56
nyè 56
nyè 57
nyè 58

foro sègèsègèli sèbènw

1. dugu kònò cikèdaw kunnafoni sèbèn
2. forow sègèsègèli sèbèn nyè fòlò
3. forow sègèsègèli sèbèn nyè filanan
4. forow sègèsègèli sèbèn nyè sabanan
5. forow sègèsègèli sèbèn nyè naaninan

nyè 59, fo 73

nyè 60, fo nyè 62
nyè 64 ani nyè 65
nyè 66, fo nyè 68
nyè 70 ani nyè 71
nyè 72 ani nyè 73

cikèda sègèsègèli

cikèda sègèsègèli ye mun ye ?

Cikèda sègèsègèli ye baara ye, min b'a to cikèda kunnafoni jónjòn b'e walanwalan konyuman.

O sira la, jateminè b'e kè foro kònò baaraw la, yaasa ka dò fara baara labèn cogo kan, ani ka baarakè minènw tònò bò nògòya sènekèla fè.

An b'e min nò fè :

Ni baara labèn cogo sabatira cikèda min kònò, o b'e se

- . ka suman sòrò k'a ka gaden kelen kelen labò.
- . ka warijè sòrò, min b'e se k'a ka juruw sara, k'a ka lèpo sara, ani ka du b'èe magonyè kènèya ni fèeròbò ta sira la, lakòli konyèw la, dunkafa ni du kunko wèrèw ta sira la.
- . ka warijè sòrò, min b'e se ka baganw furakèli n'u balo musakaw bò, ani ka sarimisi ni baarakè minènw ladonni n'u falenni nògòya.
- . ka ga kònò mógòw ni ga kònò misiw ka baara nafa jifidi, ani ka fògò misiw ni dugukolo ni nògòw nafa bò.
- . ka sènekè dugukolo lakana, yaasa u mana kana ban.
- . ka baara kèrènkèrènnenw jòyòrò jateminè musaka kètaw la.

cikèda sègèsègèli baara kè cogo :

Sègèsègèli b'e cikèda finyèw jira, ani k'a filiw latilen yaasa baara kètaw b'e nyògòn ta : sègèsègèli baara mana ban, kunnafoni b'èe sòròlèn kò, jateminè b'e kè cikèda ka sòrò kèlènw kan, k'a dòn ni cikèda ye baara kè a fò cogo la.

Cikèda kelen kelen ka baara don. Nka lahalaya minnu b'e bò a kònò cikèda kelen kelen sègèsègèli la, o lahalayaw b'e se k'o cikèda nyògònna b'èe ka bana furakè.

O de kosòn, a ka nyi sènekèlaw ka bò nyògòn ka kètaw kala ma : cikèdaw b'e sanga nyògòn ma jèkafòba dò sen fè dugu mògò b'èe nyè na. O mana kè, cikèda ka kan ni baara minnu ye san kura nata kònò, olu b'e dantigè.

baara kètaw bolodali

cikèda sègèsègèli baaraw bè kè san fila kònò :

san fòlò :

zanwuye kalo :

- sègèsègèli baaraw nyéfòli dugu mògòw nyè na.
- cikèdaw sigili kulu ni kulu ye kalanden jolenw fè u kalannen kò karamògò fè.
- cikèda sègèsègètaw sugandili.

feburuye ni marisi kalo :

Kalanden jolen kalanni :

- dugukolò ni sènèfènw
- bagan ladon
- jate kalan
- jate minèlanw

awirili ni mè kalo

- foro suma ani danbòli.
- farafin nògò hakè jate minè.

zuwèn ni zuluye kalo

- jiri turu foro sumalenw dancè la.

uti kalo

- sòrò jate minè kènèw danbòli.

sètanburu kalo

- bin kan.

òkutòburu kalo :

- kala, tiga nyaga ani shò kala cèli bagan balo kanma.

nowanburu ni desanburu kalo

- kaba kala ni bin jalan donini misi dalan kanma.
- sòrò jate minè kènèw kònò fèn tigèli, u gosili n'u sumali.

san filanan :

zanwuye kalo :

- kalanden jolenw kalanni (jate minèlanw, jate).
- cikèda sègèsègèli sèbènw lafali kalanden jolenw fè.

feburuye kalo

- cikèda sègèsègèli baara nyèfòli kalanden jolen ni cikèlakolidenw fè.

marisi kalo

- laadilikanw waleyali.

k'a ta awirili kalo fo desanburu kalo

- baara bè kè, i ko a kèra san fòlò cogo min.

zanwuye kalo

- cikèda sègèsègèli kiimèli.
- jaabi nyèfòli dugu mògò bée nyè na.

ciké jate kalan

1. daw kalan : da dafabali

An ka jè ka tilali kè :

1. Nyò kilo 550 tilalen mògò 5 cè, o ye joli ye ?

$$\begin{array}{r} 550 \overline{) 5} \\ 05 \\ \hline 00 \end{array}$$

Bèe bè kilo 110 sòrò, fosi ma to a kò, tilali nyèna.

2. Nyò kilo 550 tilalen mògò 3 cè dun ? An k'o fana sigi :

$$\begin{array}{r} 550 \overline{) 3} \\ 25 \\ \hline 10 \\ \hline 1 \end{array}$$

Bèe ye kilo 183 sòrò.

Tilali barna wa ? Ayi, bawo kilo 1 tora. O dun bè tila cogo di ?

San'an k'o kè, an ka baara kè jate so kan :

miliyòn sèrè			baa sèrè			baanòna sèrè			1 tilaw sèrè		
			kèmè	bi	kelen	kèmè	bi	kelen	tan	kèmè	baa
						5	5	0			
						1	8	3			
						0	0	1	0	0	
								0	5		
								0	2	5	
								0	5	0	5

An ye jate kalan kè ka daw kalan cogo dòn, i n'a fò 550, 183, 1.

Bèe b'a dòn ko baanòna sèrè de ka dògò ni sèrè tów ye, n'o ye baa sèrè ni miliyòn sèrè ye.

O bè cogo min na, 1 de fana ka dògò ni baanòna sèrè daw bèe ye. O la, k'a ta kelen na ka yèlèn, an ko o daw ma ko da dafalenw.

So fèn o fèn bè cii baanòna sèrè sow kinin fè, olu bè 1 tilalen de jira. An b'u wele ko "1 tilalen sèrèw".

Nkòri bè bila tuma bèe nin sèrè ninnu cè, i n'a fò 1,00 ye kelen ye, bawo fosi ma sèbèn 1 kò fè fu kò.

- So fòlò 1 tilalen sèrè la, o ye 1 tilalen ye tan ye, hakè min tara o la.

I n'a fò 0,5 : o bè kalan fu aní 5 tan na (o ye tilan-cè ye).

- Ni nana se so filanan ma, o ye 1 tilalen ye kèmè ye, hake min tara o la. I n'a fò 0,25 ; a bè kalan : fu ani 25 kèmè na (o ye tila ta tila ye)

- Ni se kèra so sabanan ma, o ye 1 tilalen ye baa 1 ye, hake min tara o la. 0,505 ; a bè kalan : fu ani kèmè duuru ni duuru baa kelen na.

Da o da, n'a sigira ka nkòri kè, ka dò wèrè tugu o la, o ye da dafabali ye. Nka ni fu danma de bè nkòri kinin fè, o da bè kalan a cogoya kòrò la.

I n'a fò, 550 ani 550,000 : fosi t'u cè, u bèe bè kalan cogoya kelen na bawo fu danma de bè nkòri kinin fè da filanan in sèbènnen na.

Misali: I n'a fò 1,00 ye kelen ye. Nka 1,3 bè kalan : 1 ani 3 tan na.

An ka tilali kè kura ye ni da kelennin ye :

550,000	3
25	183,333
10	
1,0	
10	
10	

O ye 183 ani 333 baa kelen na.

N'an tun ye tilali dan jateden fila la nkòri kò fè, o tun bè kè 183,33 ye, k'a kalan 183 ani 33 kèmè na.

An k'an dege ka da ninnu kalan :

16,3
180,32
1 230,04
2 500,001
3 103,25
56,75

2. tiiri kalan

1. Tomi ge mun ge ?

Ni tiiri fila ye nyògòn cètigè, o cèmancè ye tomi ye.
Misali : foro kèrè fila bèn yòrò ye tomi ye.

2. Tiiri ge mun ge ?

Tiiri ye tomi caman tugulen ye nyògòn na.
Misali : sèbèn fura kèrè, juru samalen, walima a samabali, filen dawolo ani so kogow, ninnu bée ye tiiri ye.

Kunnafo ni caman bè se ka di tiiriw kan. Kunnafo ni minnu bè an magonyè an ka cikè yòròw la, an bèn an sinsin olu de kan.

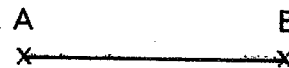
tiiri suguyaw :

1. tiiri tilennen

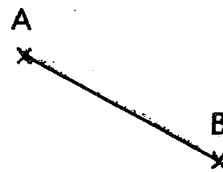
Tiiri tilennen ye sira surun ye kà bò tomi dò la, ka taa dò la.
Tomi fila ni nyògòn cè an bè se ka tiiri tilennen kelenpe de cii.
Tiiri kalan na, ba manankan siginiden bè sèbèn k'u kè tomiw tògò ye.

Misali : tiiri tilennen bè cii A ni B ni nyògòn cè ka kè

tiiri dalen ye

walima tiiri jèngènen ye

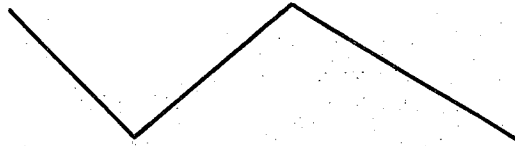

walima tiiri jòlen

2. tiiri karilen

Tiiri karilen ye tiiri tilennen caman tugulen ye nyogon na

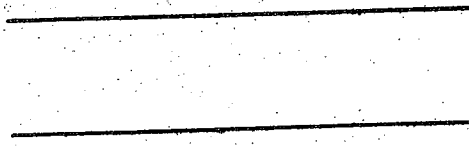
3. tiiri kurulen

N'i ye juru minè k'a sorò i m'a sama, o bè kè tiiri kurulen ye. Misali : filen dawolo.

4. tiiri bènbaliw

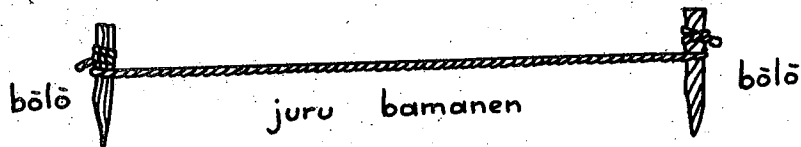
O ye tiiri fila ciilen ye nyogon kèrè fè ; u tè se nyogon ma, wa u tè bèn.

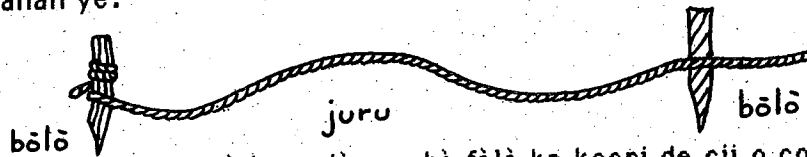
minèn minnu bè kè ka tiiri cii cikè gòròw la

O minèn ye juru ye, ani bònin fila :

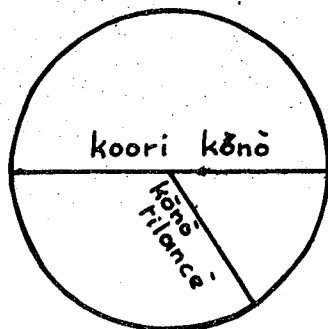
- N'an b'a fè ka **tiiri tilennen** cii, an bè juru jan dò sama bònin fila cè, ka tiiri cii o juru bamanen fè.

- N'an b'a fè ka **koori** cii, an bè juru dò ta ka bònin kelen siri a kun kelen na, ka bòlò wèrè siri a kun dò la. Bònin fòlò bè turu ; an bè juru sama, an munumunutò bè koori cii ni bònin filanan ye.

Misali : N'an bè bugu jò, an bè fòlò ka koori de cii o cogo la. Juru janya bè bèn koori tilancè ma. Koori kunkurun fana bè cii ten, nka a koori tè datugu.

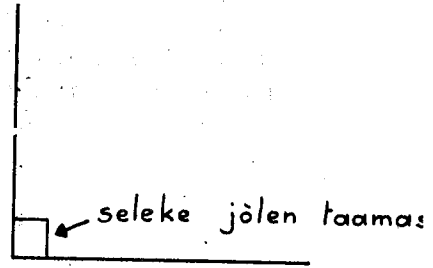
3. seleke ye mun ye ?

Kogo fila bèn yòrò so kònò, o ye seleke ye ; kèrè fila bèn yòrò foro kònò, o ye seleke ye ; tiiri fila bèn yòrò tógò ko seleke.

seleke suguyaw :

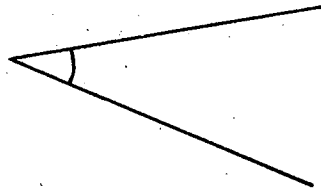
1. seleke jòlen

seleke jòlen in bè se ka kè so dò seleke ye, walima foro dò seleke.

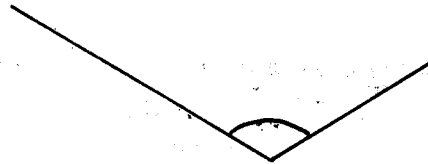
2. selekenin

selekenin ka dógò ni seleke jòlen ye ; a seleke kun ka misèn, a kèrèw bòlen tè kosebè nyógòn na.

3. selekeba

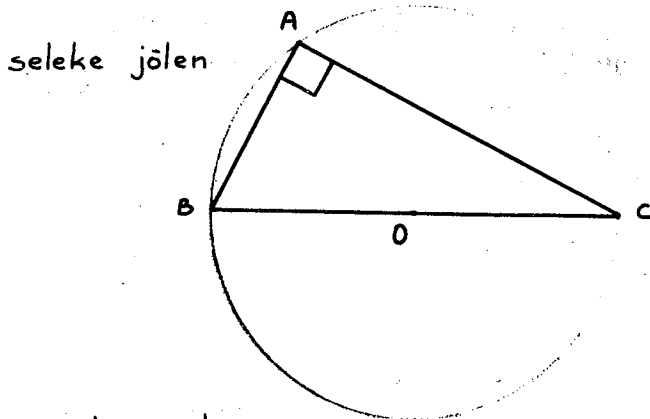
selekeba ka bon ni seleke jòlen ye, a kèrèw wagalen don.

seleke jòlen cii cogo foro kònò

1. seleke jòlen cii cogo fòlò

An bè juru dò ta, min janya ye mètèrè 7 ye.
An bè bòlòninw turu k'u furancè kè mètèrè 5 ye.
An bè mètèrè 3 suma juru in na, ka taamashyèn dò kè yen.
Juru tò bè kè mètèrè 4 ye.
Juru kun kelen bè da bòlònin fòlò kan.
Kelen tò bè da bòlònin filanan kan.
An bè juru sama, k'a bama yòrò saba ninnu cè.

BC : koori kònò

2. seleke jölen cii cogo wèrè

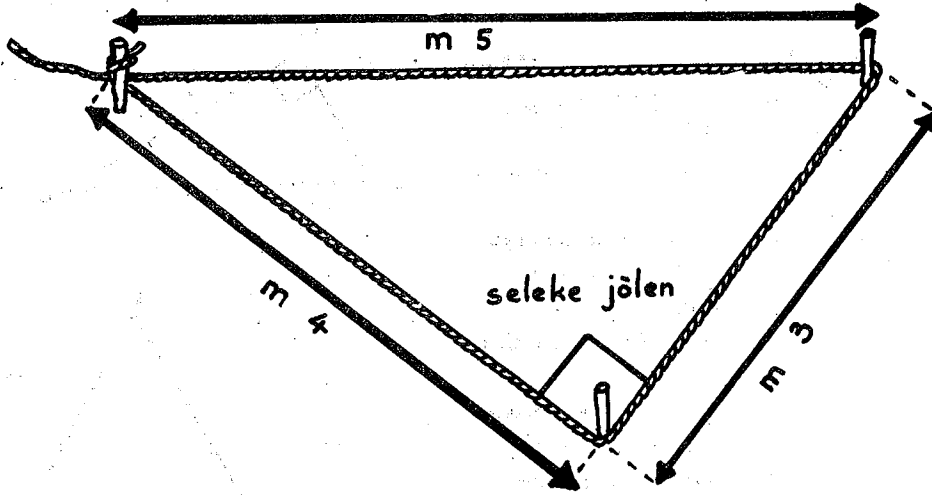
An bè koori dò n'a kònò cii, ka tomi dò ta koori in kan.

O tomi de bèna kè seleke kun ye.

An bè tiiri tilennen dò cii tomi in ni kònò kun kelen cè.

Ka tiiri wèrè cii tomi ni kònò kun dò cè.

Seleke min kun bè bèn tomi ma, o ye seleke jölen ye.

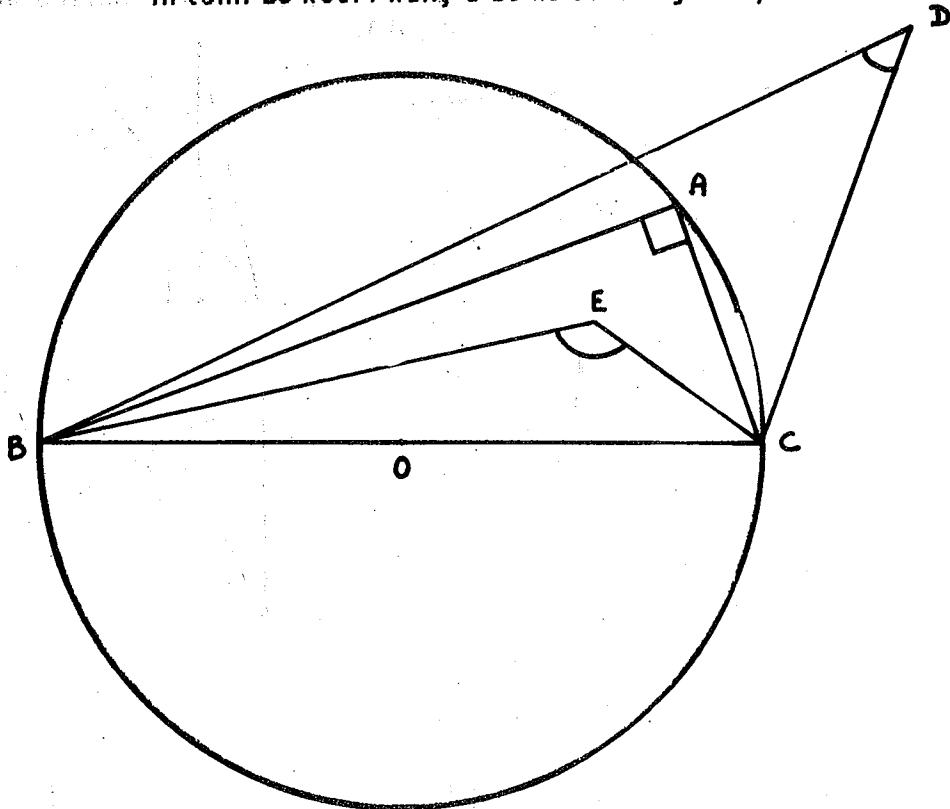
kòlòsili :

ni tomi bè koori kò kan, a bè kè selekenin ye.

ni tomi bè koori kònò, a bè kè selekeba ye.

ni tomi bè koori kan, a bè kè seleke jölen ye.

\widehat{BDC}
 \widehat{BEC}
 \widehat{BAC}

4. Kèrè saba ge mun ge ?

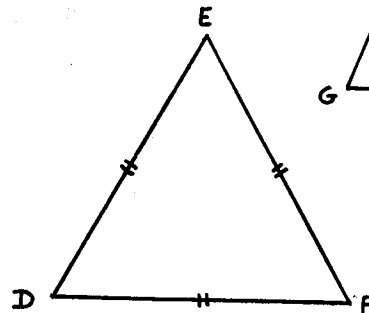
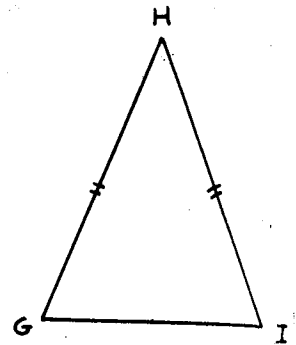
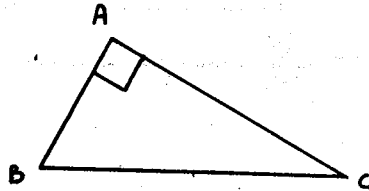
A kèrèw ye saba ye, a selekew ye saba ye : a bè fò o nyègèn ma ko : kèrè saba.

kèrè saba suguyaw :

1. **kèrè saba kelen jòlen**
N'an ye nyègèn in lajè,
kèrè 3 don,
a seleke kelen jòlen don.

2. **kèrè saba fila kènyè**
N'an ye nyègèn in lajè,
kèrè 3 don,
a kèrè fila kènyènen don.

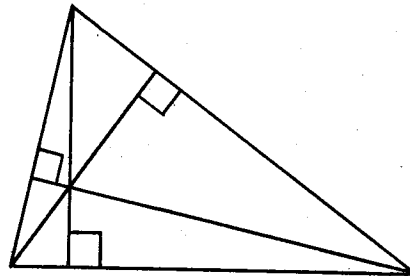
3. **kèrè saba saba kènyè**
N'an ye nyègèn in lajè,
a kèrè saba bèe janya
ye kelen ye.

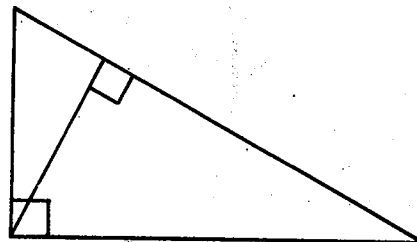
kèrè saba jòlan

Jòlan ye tiiri tilennen ye, min bè cii seleke fè ka jigin kèrè kan,
min ni seleke in sangalen bè ni nyògòn ye. Seleke jòlen de bè
sòrò jòlan ni kèrè in bèn yòrò.

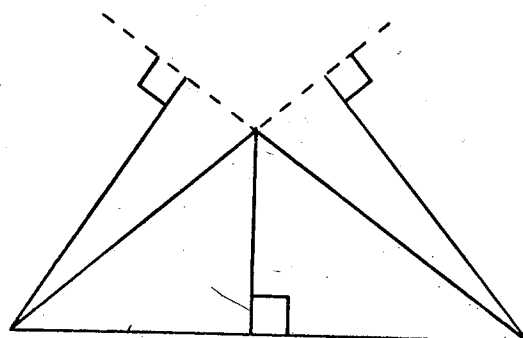
kèrè saba gansan kònò,
jòlan bè se ka cii
a seleke 3 bèe fè.

kèrè saba kelen jòlen
ale jòlan bè se ka kè
kèrè sabaw la kèrè kelen ye,
min jòlen don.

**kèrè saba, ni selekeba
kelen b'a la**
ale jòlan bè cii kèrè saba kò fè.

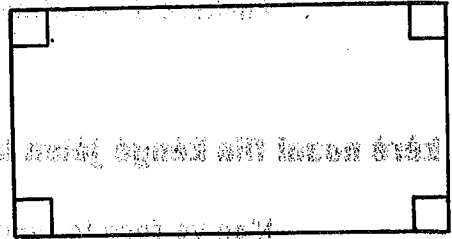
5. kèrè naani ge mun ge ?

A kèrèw ye naani ye, a selekew ye naani ye.

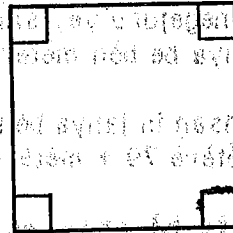
Misali : N'an ye an ka forow lajè cikè yòròw la, u caman ye kèrè naani ye.

kèrè naani suguyaw

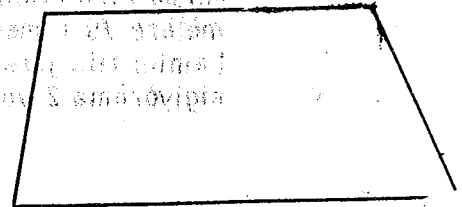
1. kèrè naani fila kènyè jòlèn
N'an ye nyègèn in lajè,
a kèrèw kènyènen don fila-fila.
Kèrè fila minnu ka jan,
olu tògò ko jòjanw.
Kèrè fila minnu ka surun,
olu tògò ko jòsurunw.

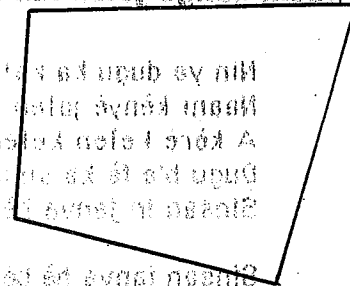
2. kèrè naani kènyè jòlèn
N'an ye nyègèn in lajè,
a bè i n'a fò kare lakika :
a seleke naani bèe jòlèn don,
a kèrè naani bèe kènyènen don.

3. Tarapèzi.
A bè se ka kè,
a kèrèw si janya tè kelen ye;
seleke jòlèn t'a la.
Nka f' bè kèrè 2 bènbali sòrò
o nyègèn in na.

4. kèrè naani gansan
A kèrèw janya tè kelen ye,
seleke jòlèn t'a la,
a kèrè tè tiiri bènbali ye.

3. Foro suma kalan

1. foro lamini janya jate cogo

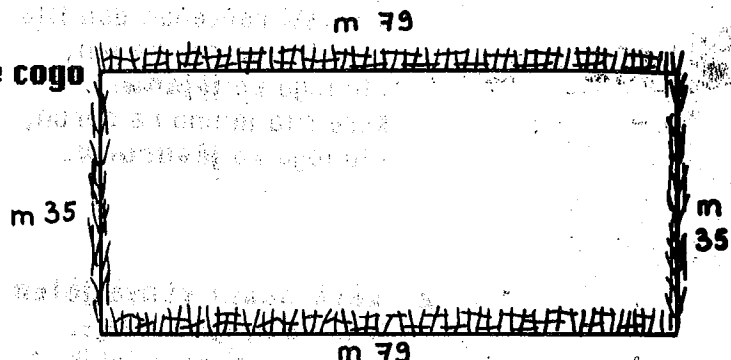
Mètèrè de bè kè ka tiiriw janya suma.

Nka ni o tiiri ka jan kòjugu (i n'a fò dugu fila ni nyògòn cè), a janya bè fò ni kilomètèrè ye. Kilomètèrè 1 = mètèrè 1000.

Ni o tiiri ka surun (i n'a fò sèbènfura kèrè), a bè suma ni santi-mètèrè ye (mètèrè 1 = santimètèrè 100), walima milimètèrè (mètèrè 1 = milimètèrè 1000)

kèrè naani fila kènyè jòlèn lamini jate cogo

N'an ye foro in lamini lajè, a jòjan ye mètèrè 79 ye, jòsurun ye mètèrè 35 ye. N'an b'a fè ka foro in sinsan ni nègèjurù ye, sinsan in janya bè bèn mètèrè joli ma ?

Sinsan in janya bè bèn foro lamini janya ma. O ye : mètèrè 79 + mètèrè 35 + mètèrè 79 + mètèrè 35 = mètèrè 228.

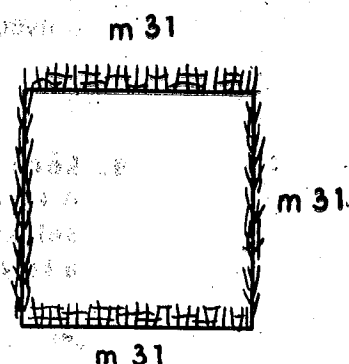
Jate bò cogo wèrè :

An bè foro lamini tila jate ; o ye jòjan ni jòsurun ye : mètèrè 79 + mètèrè 35 = mètèrè 114

Lamini tila jatelen kò, an bè lamini yèrè jate ; o ye lamini tila sigiyòroma 2 ye : mètèrè 114 x 2 = mètèrè 228

kèrè naani kènyè jòlèn lamini jate cogo

Nin ye dugu ka kalan foro ye. Naani kènyè jòlèn don. A kèrè kelen kelen bée ye mètèrè 31 ye. Dugu b'a fè ka sinsan kè ka foro lamini. Sinsan in janya bè bèn mètèrè joli ma ?

Sinsan janya bè bèn foro lamini janya de ma . O ye mètèrè 31 + mètèrè 31 + mètèrè 31 + mètèrè 31 = mètèrè 124.

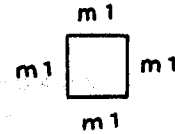
Jate bò cogo wèrè :

Foro in lamini ye mètèrè 31 sigiyòroma 4 de ye, bawo kèrè 4 bée janya ka kan : mètèrè 31 x 4 = mètèrè 124:

Foro lamini janya ye mètèrè 124 ye, o bè bèn sinsan janya ma.

2. Foro kènè hakè jate cogo

Nin ye kènè dò ye,
a kèrè bée janya ye mètèrè 1 ye.
A bè fò ko nin kènè hakè ye
mètèrèkènè kelen ye.
mètèrèkènè kelen bè sèbèn :
 $m^2 1$, walima mk 1.

Nin kènè nyògòn 2 bè bèn kènè min ma, o kènè hakè ye $m^2 2$ ye,
n'o bè sè ka sèbèn fana ko mk 2.

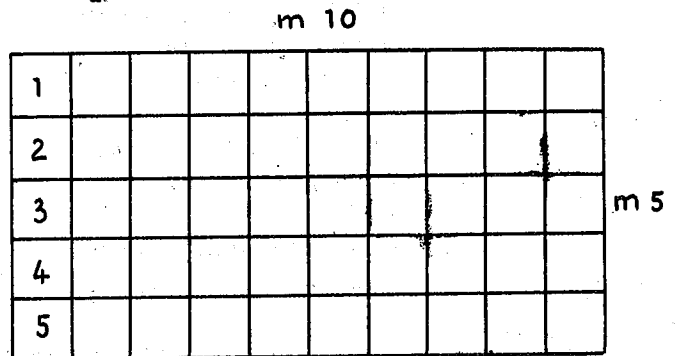
N'an bè foro kènè jate hakè fò, o bè bèn mètèrèkènè caman ma.
O la, an bè taari hakè de fò ka caya foro kènè jateli la.
Taari bè bèn kènè min hakè ma, o ye kènyè jòlen ye, min kèrè
kelen kelen bée bè mètèrè 100 bò. Taari 1 = $m^2 10\ 000$.

kèrè naani fila kènyè jòlen kènè hakè jate cogo

Nin ye nakònin kènè
sèbènnen ye.
A jòjan ye mètèrè 10 ye,
a jòsurun ye mètèrè 5 ye.

An ka kènè dòw cii, mètèrè
mètèrè kènènin minnu
b'a kònò. Olu kelen
kelen bée ye $m^2 1$ ye.

An ka nakò in kènè jate :
kènènin joli b'a kònò ? kènènin 50.
An bè se fana ka jòjan ta, k'o sigiyòroma jòsurun na :
nakò in kènè hakè ye : mètèrè 10 x mètèrè 5 = mètèrèkènè 50.

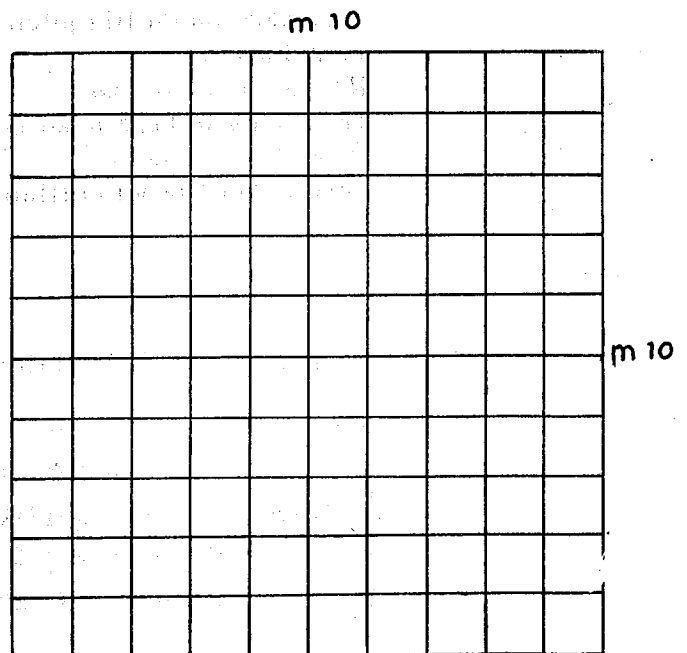

kèrè naani kènyè jòlen kènè hakè jate cogo

Nin ye nakò kènè tige-
tigèlen ye, mètèrè mètèrè.
A kèrè kelen kelen bée
bè bèn mètèrè tan tan ma.
Mètèrèkènè joli bè sòrò
nakò in na ?

N'an bè kènènin kelen kelen jate,
an b'a sòrò kènènin 100 bè yen.
O kòrò ye ko nakò in kènè bè bèn
mètèrèkènè 100 ma.

An bè se k'o jate bò n'an bè kèrè
kelen mètèrè hakè sigiyòroma
kèrè dò mètèrè hakè la :
mètèrè 10 x mètèrè 10 = $m^2 100$.

O tuma na, an k'an hakili to a la ko :

**Kèrè naani min seleke bée ye seleke jòlen ye,
o kènè hakè bè sòrò n'i ye jòlan sigiyòroma jòsurun na.
Ni jòlan ni jòsurun bée sumana ni mètèrè ye,
o jaabi bè kènè bonya di mètèrèkènè la.**

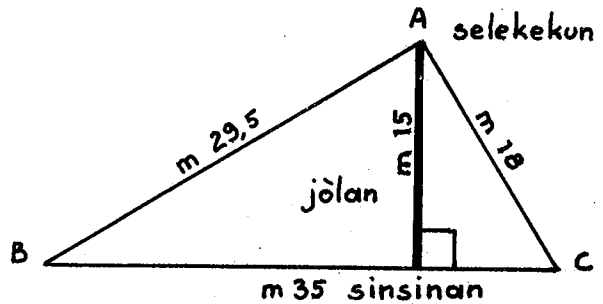
kèrè saba kènè hakè jate cogo

Kèrè saba bée kènè hakè jate bò cogo ye kelen ye.

Kèrè saba sinsinen bè kèrè min kan,
an b'a fò o ma ko **sinsinan**.

Seleke min ni sinsinan
gunnen tè nyògòn na,
o ye **selekekun** ye.

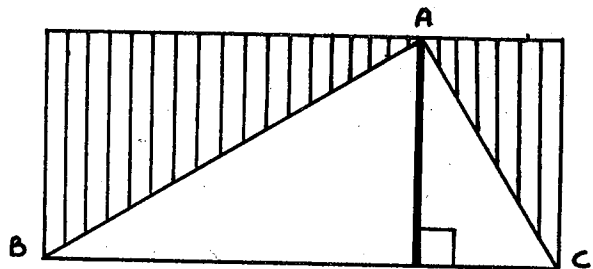
Ni seleke jòlen t'a la,
an bè **jòlan** cii,
ka bò selekekun na,
ka na sinsinan kumbèn
ni seleke jòlen ye.

An bè sinsinan sigiyòroma jòlan na :
mètèrè 35 x mètèrè 15 = m² 525,
k'o jaabi tila 2 cè : m² 525 : 2 = m² 262,5

kunnafoni :

An bè 525 tila 2 cè,
bawo jaabi fòlò sòròlen,
o ye kèrè naani fila jòlen
kènè hakè ye.
N'i y'a tila 2 cè, i bè
kèrè saba in kènè hakè sòrò.
O la, kèrè saba ye
kèrè naani fila jòlen tilancè ye.

O tuma na, an k'an hakili to a la ko :

**Kèrè saba kènè bè sòrò
n'i ye sinsinan sigiyòroma jòlan na, k'o jaabi tila fila cè.
Ni sinsinan ni jòlan bée sumana ni mètèrè ye,
a jaabi bè kènè bonya di mètèrèkènè la.**

cikè forow kènè hakè jate cogo

Cikè foro caman tè kèrè naani fila kènyè jòlen ye, walima naani kènyè jòlen, walima kèrè saba ye.

foro ja tali :

O la, n'i b'a fè k'o foro suguyaw kènè jate minè, i b'u ja ta : kèrèw ni selekew bè suma k'a daw sèbèn.
O baara bè se ka kè nògòya la busòlì la, min bè sòrò cikèlakòlì- den bolo o kanma.

nònabila : Nònabila ye jate ye min bè sèbèn kònò sumali ni dugukolo kan sumali daw sanga.

Misali : Nònabila min ye 1/1000 ye, o kòrò ye ko sèbèn kònò milimètèrè 1 bè bèn milimètèrè 1000 ma dugukolo kan.
Nònabila min ye 1/200 000 ye, o kòrò ye ko sèbèn kònò milimètèrè 1 bè bèn milimètèrè 200 000 ma dugukolo kan.

N'an bè foro sumali kè, o ka ca a la, an bè o sumali nònabila kè 1/1000 ye : sèbèn kònò milimètèrè kelen bè bèn dugukolo kan millimètèrè 1000 ma, n'o ye mètèrè kelen ye.

foro kènè hakè jate cogo

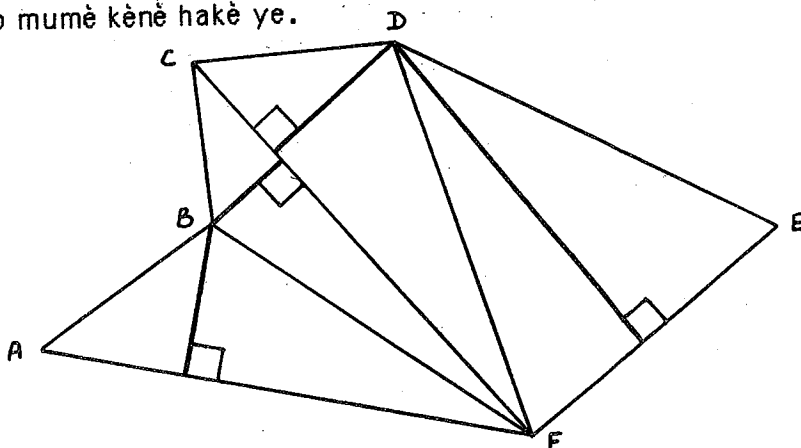
Ni foro ja tali banna, i b'a tila-tila kèrè saba kèrè saba ye. O bè se ka kè cogo min, o yè ka seleke kelen ta, ka tiiriw cii ka bila seleke tòw la.

Kèrè saba ninnu bée jòlan bè cii fòlò.

O kò fè, ka jòlan ni sinsinanw suma, k'u janya sòrò ni nònabila ye.

O kò fè, ka kèrè saba kelen kelen bée kènè jate, a fòra cogo min na, n'o ye ka sinsinan sigiyòroma ni jòlan ye, k'o jaabi tila 2 cè.

Foro kèrè saba kènè jatelenw bée bè fara nyògòn kan, k'a-kè foro mumè kènè hakè ye.

3. Sòrò jateminè kènèw

Sòrò jate bè se ka bò, k'a sòrò sumanw ma tigè fòlò. O jate bè dòn sòrò jateminè kènèw sigili la.

sòrò jateminè kènè ye mun ye ?

Kènè don, min bè sigi foro kònò, walasa ka sòrò kèta dòn : daifu don ni forotigi bè se ka foro sòrò lakika girinya dòn. O kènè ye naani kènyè jòlen ye, min kèrè ye mètèrè 10 ye.

sòrò jateminè kènè bè sigi cogo di ?

N'i sera foro da la, i bè gèrè seleke la, seleke min ka surun i la. I bè bòlò fòlò turu o seleke la : o tomi tògò ko A.

I bè danni siraw taa fan jateminè : i bè taama foro dawolo la, ka danni siraw nyètigè ; ka bò A la, i taamatò bè paara 20 dan ka bòlò turu yen. O tomi tògò ko B.

Ka bò B la, i b'i nyèsin walanw ma, ka taama. N'i ye paara 20 dan ka bò B la danni siraw nyètilenna na, i bè bòlò turu yen. O tomi tògò ko S, min bèns kè sòrò jateminè kènè seleke fòlò ye.

K'a daminè S la, i bè sòrò jateminè kènè fòlò sigi i kininbolo fan fè. A kèrè kelen o kelen janya bè kè mètèrè 10 ye. I bè bòlò jan turu a seleke bèe la.

I ye bòlò min turu S la, i bè taama kura ye ka danni siraw nyètigè, ka paara 20 dan kura ye, ka baara tò kè, i n'a fò i bòra A la ka na B la cogo min. Paara 20 bè bèn yòrò min ma, o tomi tògò ko D ; i b'i nyèsin danni siraw ma, ka paara 20 kè ka bèn E ma, ka sòrò ka sòrò jateminè kènè filanan sigi i kininbolo fè tugun, ka bòlò jan turu o fana selekew la.

An ka nin to an hakili la :

Ni foro kènè tèmèna taari 3 kan, paara hakè bè kè 30 ye, walima 40, sani ka naani kènyè jòlen ninnu sigi.

sòrò jateminè kènè bè sigi waati jumèn ?

U bè sigi còcòro kalo la, a b'a sòrò tila kèra foro ladon na.

sòrò jateminè kènè joli bè sigi sànéfònw kènè kan ?

Sòrò jateminè kènè hakè sigita bè dòn foro bonya na :

- taari 0,25 : sòrò jateminè kènè 1
- taari 0,50 : sòrò jateminè kènè 2
- k'a ta taari 1 na ka yèlèn : sòrò jateminè kènè 3

sòrò jate bè minè cogo di ni sòrò jate minè kènè ye ?

Ni kènènin ninnu sènèfènw sera, u bè bò, k'u laja, k'u gosì, ka sòrò k'u kisè girinya dòn.

Ni sòrò jate minè kènè kelen don : i b'o girinya sigi-yòròma ni 100 ye.

Ni kènènin ninnu fila b'i ka foro kònò, u ka suman kisè girinya bè tila fila ye, ka sòrò bèrè kènènen ta, k'o sigiyòròma ni 100 ye.

Ni kènè ninnu saba bè foro kònò, u suman kisè girinya bè tila saba ye, ka sòrò bèrè kènènen ta, k'o sigiyòròma ni 100 ye.

An ka nin to an hakili la :

Sòrò jate minè kènè kelen o kelen ye mètèrèkènè 100 ye. O dun nyògónna 100 de bè taari kelen na. O de kosòn, sòrò bèrè kènènen bè sigiyòròma tuma bée ni 100 ye walasa ka taari kelen sòrò dòn.

bèrè kènènen dòn

N'an tè se ka fèn o fèn hakè bée suma, k'a da baara bonya kan, walima a masòròbaliya, walima n'a bée suma minèn tè yen, an bè dò ta a la, k'o suma.

An bè min ta a la, o ka kan ka ta kun fè, min ta yòrò tè woloma.

O bée-kò fè, tata man kan ka dan kelen ma, a ka kan ka caya : ni talen cayarà, fili bè dògòya, hakè sòròlen bè surunya lakika la.

Hakè sòròlen bè kafo nyògòn kan, ka sòrò k'o tila hakè talenw ni nyògòn cè. O mana bèn min ma, o de ye hakè bèrè kènènen ye.

Hakè bèrè kènènen bè sòrò ka sanga hakè sumata ma.

Misali : N'an b'a fè ka taari kelen sòrò hakè dòn, an bè sòrò jate minè kènè 3 sigi, minnu kèrè naani bée ye mètèrè 10 ye. An bè sòrò jate minè kènè 3 ninnu sòròw kafo nyògòn kan, k'o tila 3 ye, ka sòrò k'o sigiyòròma ni 100 ye, min bè bèn taari 1 sòrò ma.

O bè cogo min, farafinnògò hakè ni cikèda balo dunta hakè bè-jate minè bèrè kènènyè hukumu kònò, a bè fò cogo min na a kalan yòrò la liburu in kònò.

4. Niyòrò jòda jateminè cogo

Niyòrò jòda ye mun ye ?

Niyòrò jòda ye jateminè ye, ni tilali kè cogoya wèrè don. A bè kè sababu ye ka da hakè fila sanga nyògòn ma.

N'an ye da fòlò wele "a", k'o sanga ni filanan ye, n'an ko o ma "b", an b'a nyini k'a jira ko : da min ye "b" ye, o nyògòn joli bè sòrò "a" kònò ?

N'an ye niyòrò in wele ko "R", jateminè in sèbèn cogo filè :

$$R = \frac{a}{b}$$

A bè se ka sèbèn fana : $R = a : b$ walima $R = a \overline{) b}$

O b'a jira ko R ye niyòrò ye, min bè sòrò n'i ye a tila b cè.
O la, a ye tilata ye, b ye tilalilan ye.

kèmè tilaw

Olu ye tilali jateminè ye, minnu hakè bè sòrò 100 tilalen kònò, i n'a fò : dugu kònò mògò kèmè o kèmè la, mògò joli ye dabatala ye, joli ye denmisèn ye, an'a nyògònaw.

O la, n'i b'a fè ka niyòrò jòda jateminè kèmè tila kònò, o ye :

$$R = \frac{a}{b} \times 100$$

O b'a jira ko i bè niyòrò jòda sigiyòròma ni 100 ye. O jaabi bè sèbèn ka % sèbèn o kinin fè.

I n'a fò ni dugu kònò mògò ye mògò 380 ye, ni dabatala ye mògò 133 ye, a kèmè tilalen ye

$$\frac{380}{133} \times 100 = 35 \%$$

O kòrò ye ko dugu kònò mògò kèmè o kèmè la, mògò 35 ye dabatala ye.

niyòrò jòda ngèci

An bè bi bi min na, an ka cikèdaw n'an ka duguw la, jateminè caman bè kè ni niyòrò jòda ye, ani kèmè tila.

O caman bè nin liburu in kònò yòrò caman na.

Misali : A jirala k'a fò ko cikèda ka juru tata man kan ka tèmè a ka sòròta 35 % kan.

Ni Sedu ye juru ta ka bèn dòròmè 7950 ma, ka kòori kilo 912 sòrò, min sòngò bè bèn dòròmè 15504 ma, o niyòrò jòda ye $7950 : 15504 \times 100 = 51,2 \%$ ye.

O dun ka ca ni 35 % ye. O b'a jira ko Sedu ka juru danma tèmèna : Sedu ma se ka juru in nafa bò a nyè ma.

Tilali ka bèrè kèngè

Fèn tilali ka bèrè kènyè a nyinibaga caman ni nyògòn cè, o ye ka fèn sòròlèn tila k'a kènyè ni nyinibagaw haminaw ye, k'a da u ka nyininen kan.

misali

Bagan marala 3 ye bagan balo nyini, nka min sòròlèn, o ma nyininen hakè bò.

O la, an b'o tila u 3 ni nyògòn cè k'a bèrè kènyè n'u ka bagan kulu 3 ye.

I n'a fò, bagan balo sòròlèn ye bòrè 200 ye,
Madu ka bagan ye 25 ye,
Bakari ka bagan ye 30 ye
Sedu ka bagan ye 65 ye.

An bè "h" kè bagan balo sòròlèn ye,
ka "a" kè bagan balo ye, min bèna di Madu ma,
ka "b" kè bagan balo hakè ye, min bèna di Bakari ma,
ka "c" kè bagan balo hakè ye, min bèna di Sedu ma.
O la: $a + b + c = h$

An bè bagan kulu saba hakè nyini :
 $25 + 30 + 65 = 120$

O la, an bè bagan balo bòrè hakè tila bagan hakèw cè, ka niyòrò jòda nyini :

$$R = \frac{200}{120} = 1,66 \quad \text{nin bòrè hakè ye bagan 1 ka sòròta ye.}$$

Niyòrò jòda (R) ye 1,66 ye. O bè kè sababu ye, an ka se k'an ka tilali kè. O la :

Madu ka sòròta (a) bè bèni : $25 \times 1,66 =$ bòrè 41,5
Bakari ka sòròta (b) bè bèni : $30 \times 1,66 =$ bòrè 49,8
Sedu ka sòròta (c) bè bèni : $65 \times 1,66 =$ bòrè 107,9
o mumè bè bèni min ma, o ye :
 $a + b + c =$ bòrè $41,5 + 49,8 + 107,9 =$ bòrè 199,2

N'an b'a fè ka tilali kè ka sòrò an ma bòrè dayèlè, an bè da dafabaliw sòròlèn kènyè k'a kè da dafalen ye,
O la :

bòrè 41,5 bè kè bòrè 42 ye,
bòrè 49,8 bè kè bòrè 50 ye,
bòrè 107,9 bè kè bòrè 108 ye.
O mumè ye bòrè $42 + 50 + 108 =$ bòrè 200 ye.

sòrò jateminè kènè sigi cogo

Klasi...
Watu...
...

...

...

...

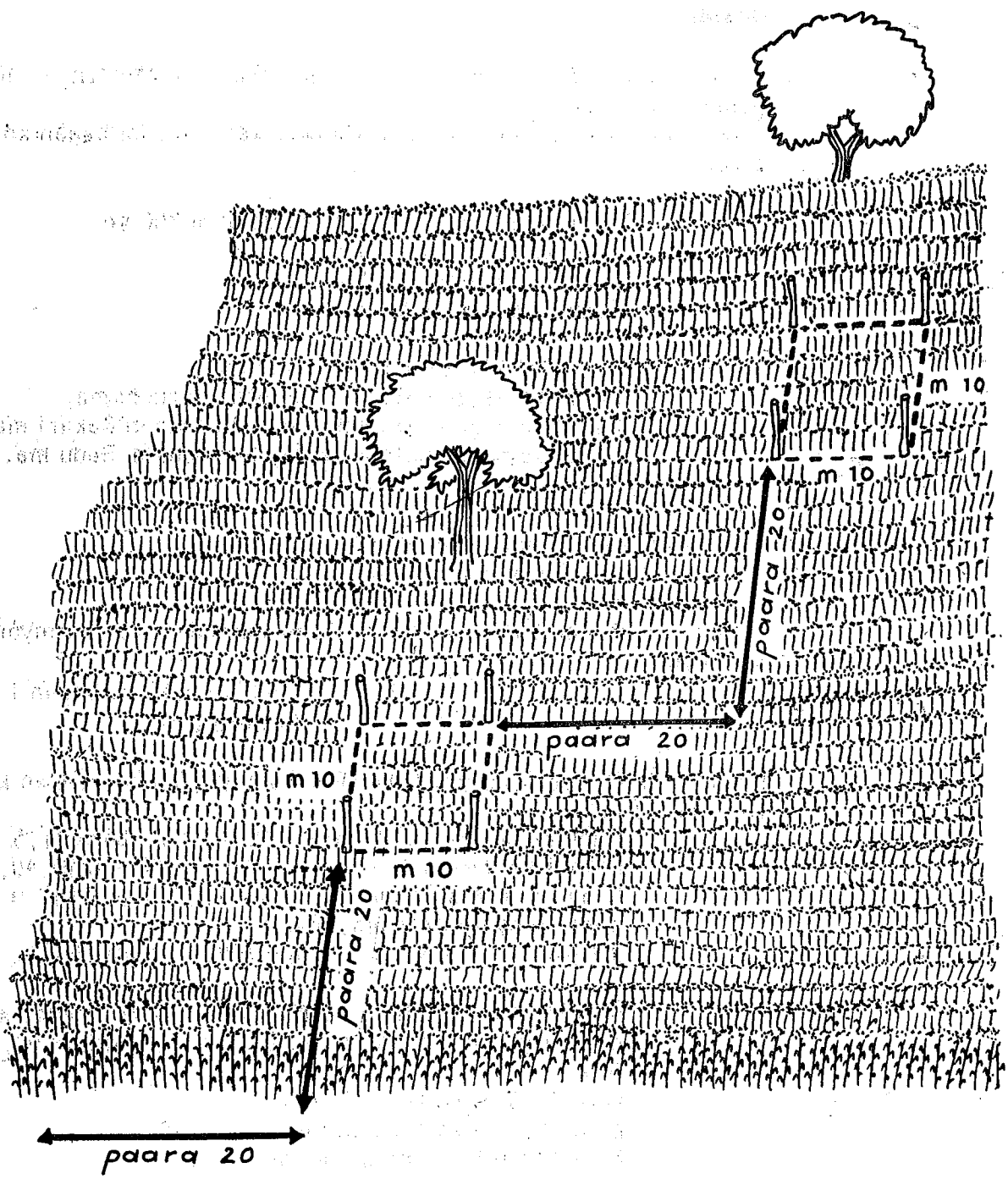
...

...

...

...

...

dugukolo ni sènéfènw

n'i b'a fè ka sènè kè ka nyè, f'i ka fèn danma dòw dòn, i n'a fò :
jiri ni falenfèn cogoyaw,
dugukolo cogoya,
jè min bè falenfèn ni ji ni dugukolo ni nyògòn cè,
dugukolo barika sinsì cogo,
ani sènè kè baaraw.

1. jiri ni falenfèn cogoyaw

jiri ni falenfèn fanw :

diliw

Diliw ye dugu jukòrò fènw ye.
Olu de bè jiri sínsi dugukolo la.
U bè ji ni balo sama ka bò dugukolo la : ji ni balo bè tèmè diliw fè
ka taa jiri fan tòw la. Jiri ni falenfèn bè se ka balo mara u
diliw la (misali : bananku ani ku).

kalaw

Olu de ye jiri kòkolo ye.
Kòkolo de bè jiriw bò nyògòn na.
Kalaw de bè furabulu ni feerew ni denw ta.
Komi dili, balo tèmè siraw bè kala fana la : jiri nyèji yèlèn sira
n'a jigin sira bè kalaw la. Kalaw fana bè jiri ka balo mara.

buluw

Jiri nyèji min bè yèlèn, buluw b'o yèlèma k'a kè jiri ka balo ye :
ji ni tulu ni sukaro ni nafalan wèrèw bè sòrò o jiri nyèji in na.
Tile yeelen ni finyè de b'a to ni yèlèmani in bè se ka kè.
Jiri buluw bè ninakili, u bè wòsi.

feere, den ni kisèw

Kisèw de bè falen ka kè jiri ye. Feerew de bè kè den ye.
Feere, den ni kisèw bèe bè balo ni jiri nyèji ye.

Waati min bè jiri kisè falenni n'a denni cè

O ye waati wòrò ye :

1. **falenni** : jiri b'a ka kala fòlò n'a dili fòlòw sòrò tuma min na.
2. **wulili** : jiri bè bò dugukolo la tuma min na.
3. **cili** : jiri bè kala kuraw bò tuma min na.
4. **yèlènni** : jiri diliw n'a buluw bè sabati tuma min na.
5. **feereli** : jiri feerew walima a tinsan bè bò tuma min na.
6. **sell** : jiri denw ni kisèw bè kògò tuma min na.

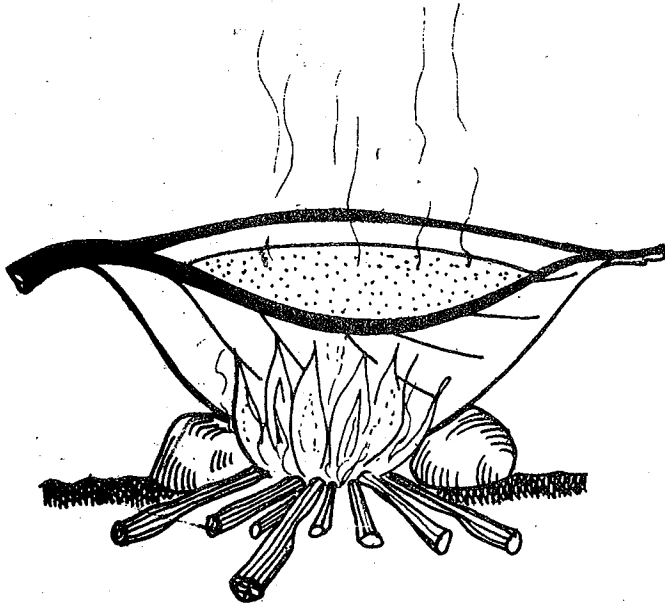
Jiri ka baloli

diliw jòyòrò :

U bè ji ni balo sama ka bò dugukolo la. Balo min bè bèn jiri ma, u b'o de ta dugukolo kònò. Ji ni nafalan minnu mana ta, olu bè kè jiri nyèji ye ka yèlèn fo buluw la.

buluw jòyòrò :

Yaasa an ka buluw jòyòrò faamu, an k'u sanga ni tobilikè daga ye.

Suman ni nafènw filè, minnu bè kè jiri ka dumuni ye :

Dow bè ta finyè la, i n'a fò :

- ninan,
- sishan,
- sègènin (dòw b'a wele ko "nibali").

Dòw bè ta ka bò dugukolo la, i n'a fò :

- ji,
- nafalan tòw.

Olu bèe bè nyògòn sòrò jiri buluw la. Nafèn kèrènkèrènnen dò bè sòrò buluw la, n'o bè wele ko "kulofofilì", n'ale de bè buluw kè nyuguji ye.

Olu bè kè jiri ka dumuni minnu ye, o filè :

- sukaro
- tulu
- barika dilan wèrèw.

Nin dumuni mòlen de ye nòonò ye, min bè tèmè kalaw fè ka taa jiri fan tòw bèe balo.

Nin yèlèmali in tè se ka kè funteni kò : tile bè yeelen min di, o de bè kè ka suman ni nafèn ninnu tobi ka kè jiri ka dumuni ye.

O dumuniw de bè yèlèma ka kè jiri kolo yèrè ye, walima sènèfèn kala ye.

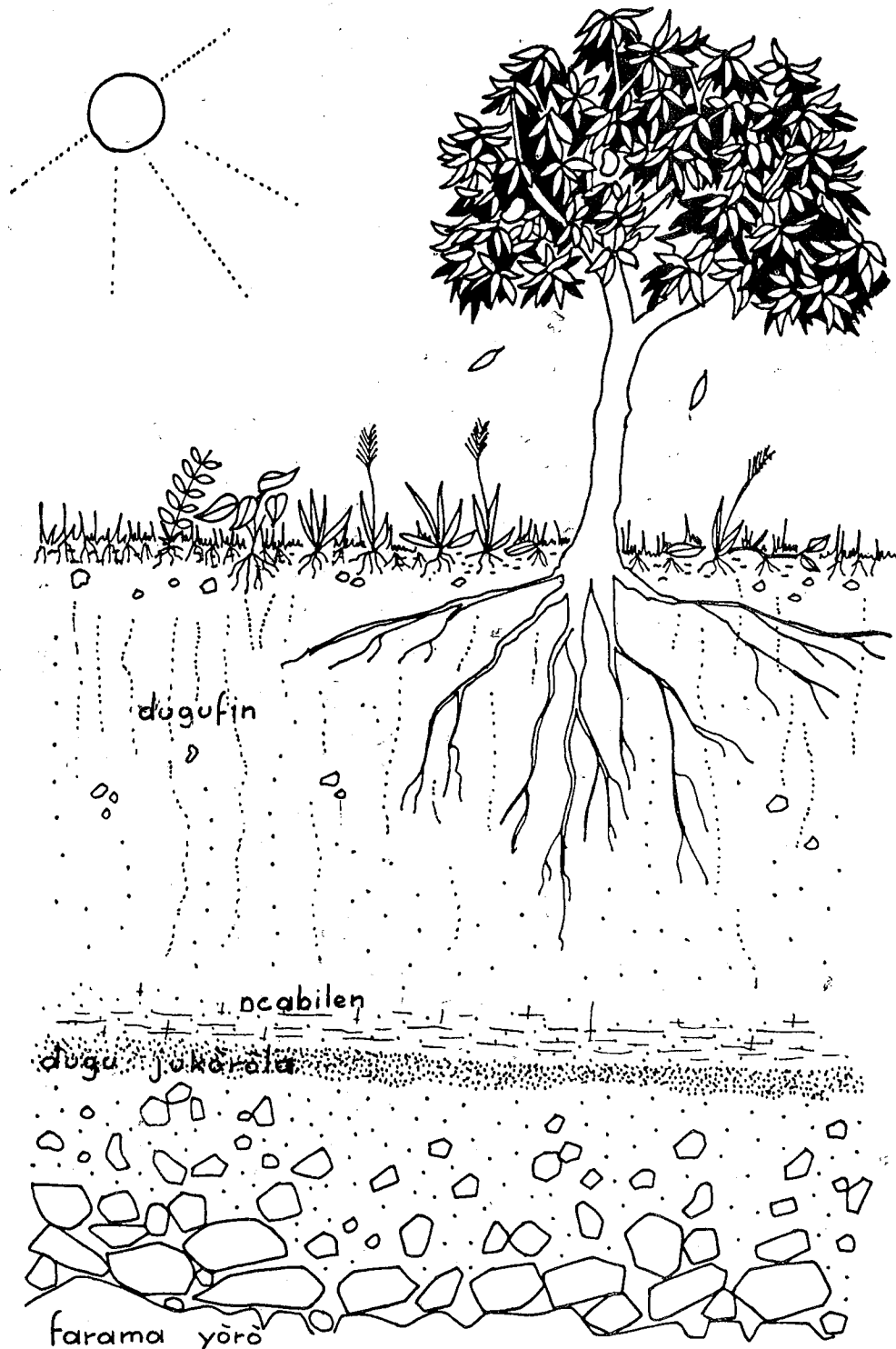
2. dugukolo kunnafoni

Dugukolo ye mun ye ?

Dugukolo ye sumanw ka jiginè ye, u sinsi yörò don.

Dugukolo suguyaw

Dugukolo ye suguya saba ye : cikè dugukolo, dugu jukòròla, farama yörò.

Cikè dugukolo cogoga

Dugu kunnana (dòw ko "dugufin"), ani ncabilen (dòw ko "buwa-bilen"), olu fila ɗa ye cikè dugukolo ye.

Kanga ni bògòn ni saa ani cèncèn nyagaminen de bè nyòàòn na ka kè cikè dugukolo ye.

- kanga : (dugu nògò) : o ye fèn suw tollen bayèlèmanen ye (bin, furabulu, jiri, bagar an'a nyògònaw).
- bògòn : o ye bògò fasa ye. A jatò bè pèrènpèrèn. Numuw b'a kè daga ye.
- saa (dòw ko "gaala") : o ye bògò jèman ye. A ni farasu bè sawura kelen na.
- cèncèn : fara misèn don, a kisèkisèlama, a kolo ka gèlèn.

Dugukolo danfaraw

Kanga ni bogòn hi saa ani cèncèn hake dugukolo la, o de bè dugukolo danfara :

jè dugukolo : a ka fasa, a ji tè jigin jona, a baara ka gèlèn, a nyè ka fin, a bògòn ka ca, saa ni kanga ni cèncèn dò b'a la.

cèncèn dugukolo : a ka fègèn, a ji bè jigin jona, a baara ka nògòn, a bilenman walima a jèman don, a cèncèn ka ca, saa ni kanga ni bògòn b'a la.

Dugukolo sogolon cogo

Dugukolo la, bògòn mugu ni cèncèn kisè kafolen don ka kè kurukuruw ye. O kurukuruw tengunnen bè nyògòn na ka kè cikè dugukolo ye.

Kuruw nòròlen don ni kanga ye.

- Ni kanga ye yòrò min labò, sumanw bè nyè yen, bawo o yòrò bè ji mara.
- Ni kanga tè dugukolo min na, walima n'a m'a labò, o dugukolo man di, o tè ji minè, ji bèe b'a yèrè sòrò dugu jukòrò, sumanw t'a sòrò yòrò min na.

Sènèfènw ka balo basigi cogo dugukolo la

Dugukolo de bè sènèfènw ka balo basigi a yèrè la : balo nafalanw nòròlen don a la.

Foyi t'u fara ka bò a la, fo tasuma, ji woyo, ani finyè walima tile funteni.

O de kanma, a bè fò ko dugukolo ye sumanw ka tiginè ye.

3. falenfèn ni ji ni dugukolo

Ji jògòrò falenfèn sabatili la

Falenfèn ni jiri fanba bée ye ji je

- Falenfèn bè ji sama ka bò dugukolo la n'a diliw ye. Jiri min dili bè jigin kosèbè dugukolo la, ja t'a tòorò.
- Ji de bè falenfèn ka balo lase a ma : ó bè kè nyèji ye ka yèlèn fo buluw la. N'o sera yen, tile yeelen ni finyè bè yèlèma don o nyèji cogoya la, k'a kè nònò ye, ka falenfèn fan tòw bée balo.
- O ji kelen de b'a to, falenfèn buluw bè ninakili, ka wòsi. O de bè kè sababu ye falenfèn bè to sumaya la.
- O ji fana de bè suman si ka falenni nògòya.

Ji mara yòrò ye dugukolo ye

Wo minnu bè dugukolo la, ji bè mara olu kònò. O la, an bè se k'a fò ko dugukolo ye ji mara yòrò ye.

Ji mara yòrò ye saba ye dugukolo kònò :

1. Ji mara yòrò min bè sòrò dugu jalan yèrè la. Dugukolo jara cogo o cogo, i b'a sòrò ji dònin b'a la. Nka, o ji nyèci tè falenfèn ka balo ko la.
2. Ji dò bè mara wo misènninw kònò, dugukolo kurukuruw ni nyògòn cè. O ji ka ca dugukolo nòrònòròmanw na, nògò ye yòrò minnu labò. A man ca cèncèn dugukolo la.

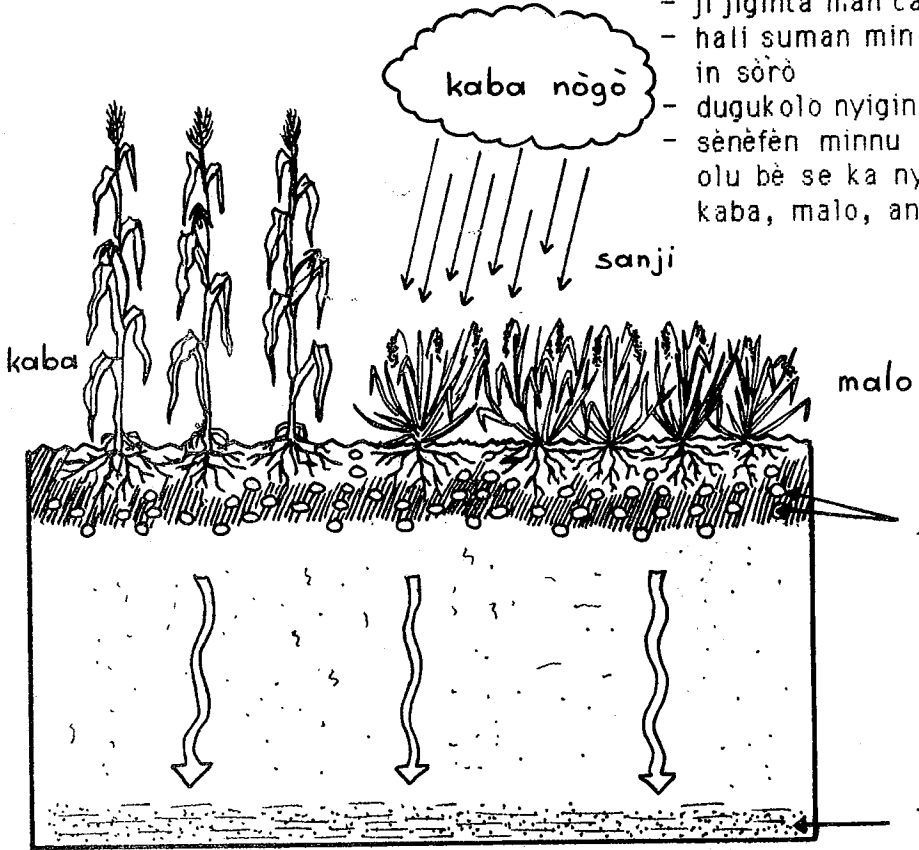
Falenfèn diliw bè o ji de sama. O la, a bè se k'a fò ko nòrònòrò de bè na ni ji caman marali ye dugukolo la, min bè falenfèn nafa.

Farafin nògò de b'a to nòrònòrò in bè sòrò dugukolo la.

3. Ji bè mara dugukolo wo kunbabaw la fana, minnu bè dugukolo nòrònòròntan na, ni nògò ma min labò. Nka o ji tè basigi, a jigin ka teli dugu jukòrò. Jiri dili janw dònin de bè se k'a sòrò k'a sama.

nin ye dugukolo nògòman ye :

- ji bè mara a wo misènninw kònò
- ji jiginta man ca dugukolo jukòrò
- hali suman min diliw kà surun, o b'ò ji in sòrò
- dugukolo nyiginnen bè méen o la
- sènéfèn minnu mago bè ji la kosebe, olu bè se ka nyè a la kosèbè, i n'a fo kaba, malo, an'a nyògònnaw.

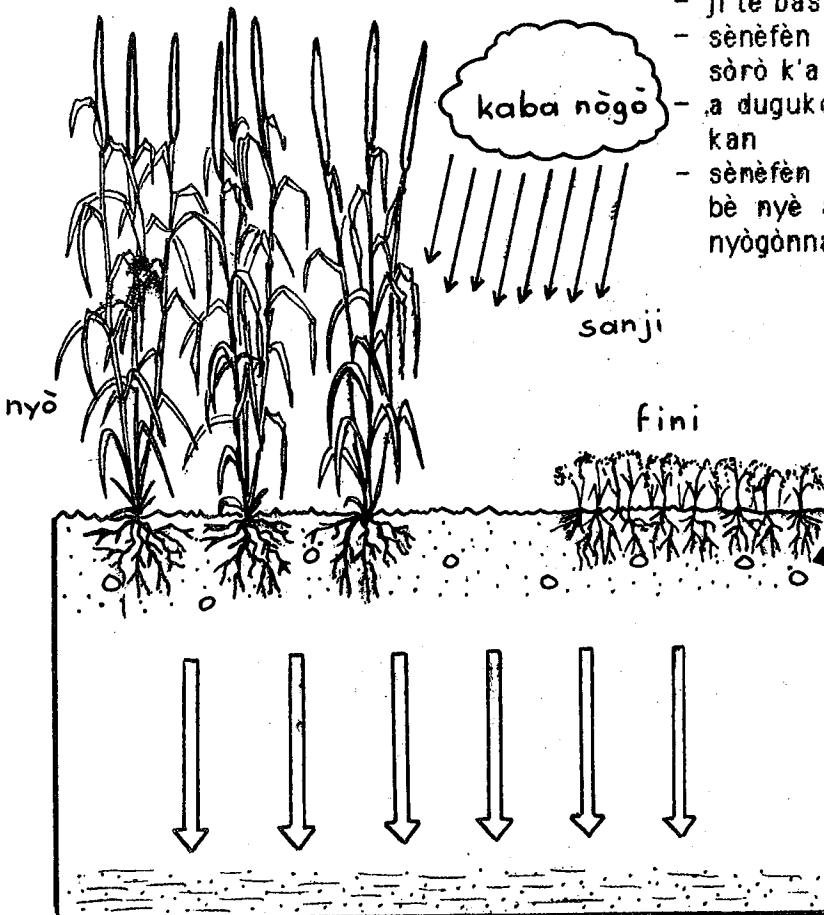

ji mara yòrò cikè dugukolo nògòman na

ji jiginnen dugukolo jukòrò

nin ye dugukolo nògòntan ye :

- ji dònin bè mara wo misènninw kònò
- ji tè basigi, ji jiginta ka ca dugu jukòrò
- sènéfèn dili janw dòn de bè se ka ji sòrò k'a sama
- a dugukolo ja ka teli, suman bè fasa a kan
- sènéfèn minnu ji ko ka nògòn, olu de bè nyè a la, i n'a fò nyò, fini, an'a nyògònnaw.

ji mara yòrò cikè dugukolo nògòntan na

ji jiginnen dugukolo jukòrò

4. dugukolo barika sinsi cogo

Dugukolo barika (a digali)

Dugukolo barika bè dòn sènèfènw wuli cogo an'u sòrò la.

Dugukolo barika sinsi walew

O ye walew ye, minnu bè sènèfènw ka balo lase dugukolo kònò, k'u ka balo dafa, ani k'u ka balo ko nyèsigi san nataw kanma. Sènè kè cogo dów, sènèfènw fòfòli nyògòn kò, ani dugukolo nòn kèlèli, ka fara nògò don kan, o bèe ye wale ye, minnu bè nògò lase dugukolo la.

Nògò don

Nògòw ye fèn dów ye, minnu bè don dugukolo la, ka dugukolo ka barika sabati ani k'a sogolon cogo nyè.

Nògòw ye kulu fila ye, n'an delila k'u wele ko :

- farafin nògòw
- tubabu nògòw.

Farafin nògò kunnafoni :

Farafin nògò ye fèn su tolilen bayèlèmanen ye, minnu bòra jiri, bagan ani fèn nyènamaw la. Kèfèn bèe dònin dònin b'a la ka fara kanga kan, minnu bè sènèfènw balo ani ka dugukolo sogolon cogo nyè.

Farafin nògò suguya kunbabaw :

- Bagan nògò : o ye bagan bo n'u nyègèné nyagaminen ye bin nyaga la.
- Farafin nògòba : o ye nyaman nyamanw tonnen ye nyògòn kan k'u toli.
- Sènèfènw nògò : o ye nògò ye, n'o bè sòrò sènèfènw na, minnu bè dan, ka tila k'u yèlèma dugukolo la u falennen kò, walasa u ka toli.

Tubabu nògò kunnafoni :

Tubabu nògòw ye mansin ka fèn dilannenw ye, ni sènèfènw nafalan kelen walima nafalan caman bè sòrò u la.

Tubabu nògò suguya kunbabaw :

- Nògòfin : o ye nògò dò ye, nafalan caman bè sòrò a la.
- Nògòjè : o ye nògò dò ye, nafalan kelen bè sòrò a la.
- Nògò buguriman : o ye nògò dò ye, nafalan kelen bè sòrò a la.
- kèrèbò nògò : o ye nògò dò ye, nafalan kelen bè sòrò a la.

Nafalanw n'u jòyòròw

Sènèfèn nafalan bè nògò la : o ye fènw ye, minnu bè kè sènèfèn ka balo ye, ka u lasabati. O nafalan bèe n'u jòyòrò don sènèfèn baloli la :

- **Sègènin** : O bè sòrò sènèfèn fan bèe la. A bè sòrò hali bagan wali hadamaden fari la.

- **Kèrèbò** : O de bè jiri feerew ani u denw sabati. A jòyòrò bè bagan ni hadamaden kolo n'u bu dilanni na.

- **Kata** : A bè suman kuw n'a kisèw n'a denw dilan k'u lafa. O la, a nafa ka bon suman ka balo marali la.

- **Saa** : O bè sòrò falenfèn fan bèe la. Bagan ni hadamaden kolo ni nyinw tè se ka dilan a kò.

- Dò bè yen min tógò ye tubabukan na ko "**manyeziyòmu**". An ye "kolorofili" min kofò, manyesiyòmu jòyòrò bè o dilanni na.

- Nafalan misèn tòw, i n'a fò **kiribi**, **nsira** n'a nyògònnaw dònin dònin bè sòrò nògò kònò. U bè falenfènw mò diya.

Nògò danma danma don cogo

- **Bagan nògò :**

N'a gansan don, a tóni tan de bè bèn taari kelen ma. N'a ni tubabu nògò bè don nyògon fè, a tóni duuru walima tóni wolonwula de bè bèn taari kelen ma.

A bè cè ka taa foro la samiyè donda fè. A bè yèrèkè k'a datugu laburu kè tuma la

A ka nyi sènèfèn bèe ma, nka a ko ka bon minnu fè kosèbè, o ye maanyò ye, ani kòori ni malo, ani nakòfènw.

- **Nògòfin :**

Kòori la, a kilo 150 de bè don taari kelen na a kòròshyèn ko fòlò fè.

Maanyò la, a kilo 100 de bè don taari kelen na a kòròshyèn ko fòlò fè.

- **Nògòjè :**

Maanyò la, a kilo 150 de bè don taari kelen na, a kòròshyèn ko fòlò ni filanan fè.

Kòori la, a kilo 50 de bè don taari kelen na, a judonni fè.

Malo la, a kilo 100 de bè don taari kelen na ; kilo 50 bè don bin bò fòlò fè, kilo 50 tò kelen bè don wulili tuma fè.

- **Nògò buguriman :**

Sènèfèn bèe la, a kilo 300 de bè don taari kelen na bulukuli tuma na.

Sènè cogogaw

Sènè cogoya dòw bè jí ní finyè donni nògòya dugukolo la, ani ka dugukolo sogolon cogo nyè, i n'a fò kurucili, bulukuli, judonni.

Sènèfènw fòfòli nyògòn kò

Sènèfènw fòfòli konyuman nyògòn kò, o b'a to u balo cogo bè nyè, u bè kisi banaw ni tinyènifènw ma, cikè dugukolo nafa bèe bè sòrò.

sènèfènw fòfòli nyògon kò misali :

San fòlò : kòori, walima kaba
San filanan : sanyò ni keninge
San sabanan : shò ni tiga.

Dugukolo nòn kurbènni

O ye walew ye, minnu bè dugukolo barika sinsi. O wale danma dòw filè nin ye :

- Ka jateminè kè foro kura bò la.
- Ka dugu jalan ci banamininen kè.
- ka yugubali kè konyuman.
- Ka bulukuli kè konyuman.
- Ka jiri turu.
- Ka ji kurbèn balanw dilan.
- Ka judonni kè.
- Ani fèn wèrèw...

5. sènè kè baaraw

Dugukolo labèn baaraw

dugu jalan ci :

O bè kè ni dugu jalan cilan sigilen ye dabanana kan.
Nin wale bè kè sababu ye ka sumaya meen dugukolo la ni sanji fòlò nana.

yugubali :

Cikè dugukolo de bè yuguba k'a sumalen to.
O bè kè ni hunin nyinw ye.

bulukuli :

O ye dugukolo yèlè mali baara ye, min bè kè ni sari ye.

kuru cili :

O ye baara ye, min bè danni nògòya. A bè kè ni kuru cilan ye.

Danni

Sènèfèn si bè don dugukolo la ni bolo ye, walima mansin.

Sènèfèn ladon baaraw

bin bò :

O ye bin kèlèli ye. A bè se ka kè ni bolo ye, walima dabanana, walima bin nagasi fura.

sun farali :

O ye ka sènèfèn sunw bò, k'a bèrè bèn ka kényè ni sun hakè kòfòlen ye taari la.

judonni :

O ye ka bogo don sènèfènw kòrò yaasa u diliw ka banban ani k'u kisi dali ma.

nògò don :

Farafin nògò ni tubabu, nògò bèè jòyòrò bè sènèfèn sabatili la.

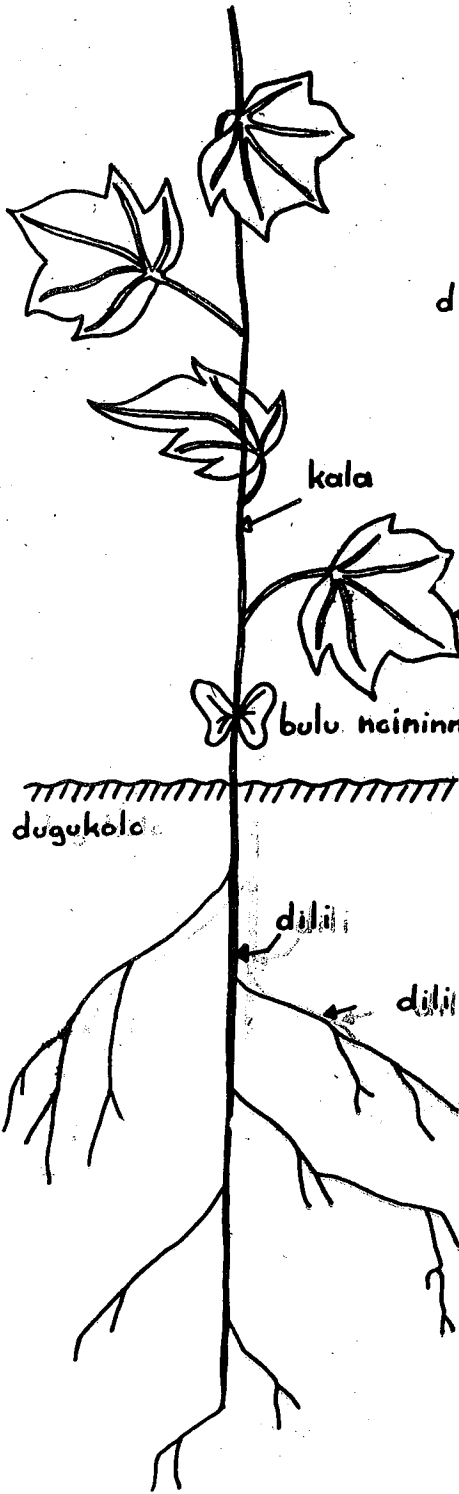
furakèli :

Fura bè kè sènèfèn kan walasa k'u kisi tìnyènfènw ma.

Suman tigè baaraw

I n'a fò kòori bò, manyò kari, tiga sen, nyò tigè, ani fèn wèrèw.

falenfèn fanw

kala

bulu

bulu ncinninnin

dugukolo

dili

dili misèman

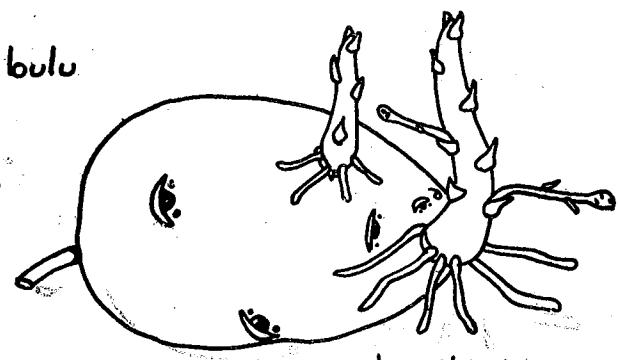
dili ncinninnin

fèrèn

bulu ncinninnin

fèrèn

falenni

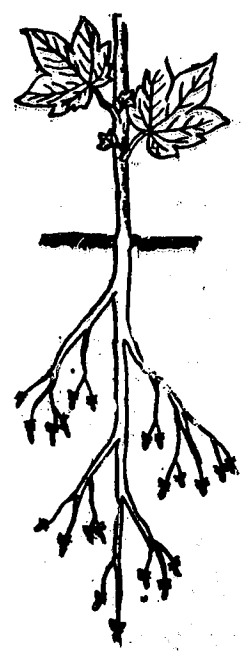

ku

komitèrè

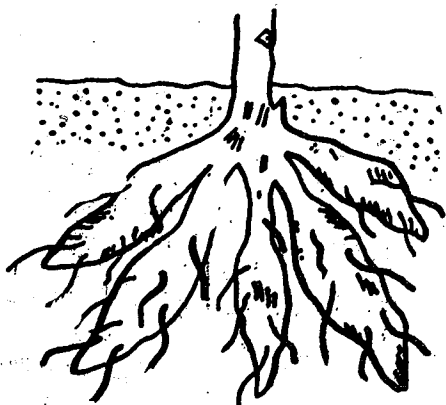

dili
tusutusulenw

dili bōlōma

dili kumaw

bagan ladon

**Hadamaden kèlen bagan marala ye,
bagan ladonni wajibira a ma
bawo a y'u fara nyògòn kan**

Bagan ladon ye mun ye ?

**Wale don, wale min nyèsinnen bè bagan balo ko nyuman,
u lasagon cogo n'u lakanani cogo nyuman ma.**

1. bagan baloli

Bagan baloli ye mun ye ?

Baloli ye ka dumuni nafama di bagan ma, walasa k'a fari yiriwa, k'a ni lahinè (sòrò ka kè, k'a bugun, k'a lafa)

Balo ye mun ye ?

Fèn o fèn, n'o kèrènkèrènnè dumuni kanma, walasa ka ni lahinè, o ye balo ye. O la, balo ye nafamafènw lasagon cogo dò ye farikolo yiriwali kanma.

Baloli kun ye mun ye ?

Baloli kun ye ka baganw magonyè balo lase u ma : balo min bè u ni lakana, ani balo min bè kè sababu ye sòrò ka kè.

N'i ko baganw ka nafa se i ma, fo i k'u balo ka nyè. Kungo kònòna bagan gèn yòròw dun bè labòli kè waati kuntaala surun dònò de kònò.

N'an b'a fè, foyi kana bò bagan nafa la balo ko dèse waati la, dabaliw ka kan ka siri, dabali minnu b'a to balo barikalama ka sòrò ka di u ma sanga ni waati bèe la.

O dabali dun ka ca :

- ka bin kan, k'u laja, k'o ni suman kalaw lasagon cogoyè nyuman na.
- ka baganw balo nyèsigi sènè kè.
- ka sènèfèn bayèlèmataw nyaga dilannen nyini (a kèra kòori ta ye walima tiga ta).

Bagan marala ka kan ka balo nyuman caman nyinini ani ji ko kè a kunko ye, ka nyèsin baganw ma.

Balo hakè ngèsigi

Balo nyèci b'a nafama yòròw de bolo. O nafama yòròw fana de bè kè sababu ye ka balo ko nyuman sèmentiya baganw na.

Balo funtenima yòrò, a sogoma yòrò, a jima yòrò n'a bugurima yòrò de ye balo nafama yòròw ye ; u kelenkelenna hakè tè kelen ye balow la.

- Bagan min bè baara kè, min bè taama, hali min tè fosi la, u bèe ka kan ni balo ye, min funteni yòrò ka ca, i n'a fò malo kaama, kaba, o n'a nyògòn-naw.
- Bagan min bè mò na, min farisogo bè yiriwa la ka sogo di, ka nònò di, olu mago bè balo la, balo minnu sogoma yòrò ka ca , i n'a fò tiga, soja, kòori kolo, suman bayèlèmalenw nyaga, kòori bagan balo, angòli shò.
- Balo dòw bugurima yòrò ka ca : fara nèmuta, kògòfin.
- Balo dòw tangalanma yòrò ka ca. O tangalanw de bè baganw kisi bana ma. U bè sòrò bin kògòbaliw ni jiridenw na.

Bagan nafa balo bè suma cogo di ?

Bagan nafa balo hakè dònni y'a wajibiya bèn ka kè a sumani minèn kan. O sumani minèn kèra **balofanga** ye (n'ò bè sèbèn tubabukan na ko **U.F.**)

Balofanga ye mun ye ? Tubabuw y'a jateminè k'a fò ko **U.F.** ye fanga ye, min bè sòrò "orizi" kilo kelen fè, a jeninen kò farikolo la. "Orizi" ye suman dò ye, min bè sènè nè nè jamanaw la.

Orizi kilo kelen ani keninge walima sanyò kilo kelen balofanga bè sanga nyògòn na.

Balo sogoma yòrò hakè garamu bè jate ; balo bugurima yòròw n'a tangalanw bè kiimè k'u hakèya dòn.

Baganw mago bè balo hakè minnu na

ni lakanani magonyè balo :

Bagan min tè baara si la, o ka kan ni ni lakanani magonyè balo ye. O ye balo hakè ye, min bè di a ma walasa

k'a feri funteni to a cogo la,
k'a ka dumuni yèlèma cogo nògòya,
k'a farikolo joli bolili nògòya,
k'a ninakilí to a cogo la.

O la, ni lakanani magonyè balo ye balo hakè ye, bagan ka kan ka min dun, walasa a ka balo , fasali fan si kana ye a la, fèn kana fara a kan fana ; a ka to a cogoya la.

sòrò-ka-kè magonyè balo :

Bagan min bè baara la, ni lakanani magonyè balo t'o bò bilen. An ka kan k'o balo dafa nyèsigi.

Sòrò-ka-kè magonyè balo ka kan ni bagan minnu ye :

- misi min bè daba walima wotoro sama,
- ntura min bè lafa a sogo kanma,
- misimuso min bè nònò di,
- misiden min bè lamò,
- misi min bè taama janw kè ka binma yòròw sègèrè, ani min bè taakasegin na yòròw ni nyògòn cè.

balo hakè dita jateba :

Magonyè balo minnu dantigèra, olu de bè kafo nyògòn kan, ka kè balo dita jateba ye. Bagan bèe ta tè kelen ye. U balo cogo bè tali kè u ka baara kèta n'u girinya kan.

Misali dò filè : Baba ka ntura bè taa kilo 250 la, a bè lèrè 6 kè n'a ye tile o tile baara la. A ka kan ni balo hakè jumèn ye don o don ?

- Jaabi :
- ni lakanani magonyè balo :
balofanga = 2,3
sogonòonò = garamu 150.
 - sòrò-ka-kè magonyè balo :
balo fanga = 3,5
sogonòonò = garamu 210.
 - Ntura in ka tile balo hakè jateba ye :
balofanga : $2,3 + 3,5 = 5,8$
sogonòonò : $garamu 150 + 210 = 360.$

Bagan girinya jòyòròba bè dunta hakè la: Ni lakanani siratigè la, tarabu filè, jate ka kan ka ta min kan balofanga yòrò la misiw fan fè :

misi girinya	balofanga min ka kan n'a ye
kilo 100	o ka balofanga ye 1,2 ye
kilo 150	o ka balofanga ye 1,6 ye
kilo 200	o ka balofanga ye 2 ye
kilo 250	o ka balofanga ye 2,3 ye
kilo 300	o ka balofanga ye 2,6 ye
kilo 400	o ka balofanga ye 3,2 ye
kilo 500	o ka balofanga ye 3,8 ye

sogonòonò magonyè balo :

Baara mankan walima baara gèlèn na, misi ka kan ni sogonòonò garamu 0,6 ye a girinya kilo kelen o kelen na.

Misali ; Baba ka ntura min ye kilo 250 ye, o ka sogonòonò magonyè balo ye : $0,6 \times 250 = \text{garamu } 150 \text{ ye.}$

taama magonyè balo

O ye balofanga ye, bagan bè min bò a yèrè la, a taamalen kilomètèrè o kilomètèrè la.
O bè bèn min ma, o ye misi kilo kèmè hakè sigiyòromalen ye ni balofanga 0,022 ye.

Misali : Ni Baba ka misi ye kilo 250 ye, n'a bè kilomètèrè 10 taama tile o tile, balo min ka kan n'a ye o la, o jateminè cogo ye :
balofanga $0,022 \times 2,50 \times \text{kilomètèrè } 10 = \text{balofanga } 0,55$.
Bawo don o don, a b'ò de bò a yèrè la a ka taama in sen fè.

Balo cogoga tarabuw filè k'a da dumuni ditaw kan :

1. samiyè fè, n'o ye baara waati ye :

balo suguya	kilo hakè	balofanga	sogonòonò (garamu)	bugurima yòrò	
				tadoro	gaala
kungo bin jalen walima bin kènè	4 18	3,88	156	8	19,20
kòori bagan bālo	1	1	422	12,50	2,50
mumè	5 wali 19	4,88	578	20,50	21,70

Bugurima yòrò bè tadoro ni gaala garamu hakè jira, min bè balo suguya ninnu na.

2. tilema ban tuma : ka bagan labèn bulukuli ni dugu jalan ci nyè

balo suguya	kilo hakè	balofanga	sogonòonò (garamu)	bugurima yòrò	
				tadoro	gaala
malɔ foro bin (falenw)	2	0,68	0	1,2	5
kungo kòonò bin kannep	2	1,94	38	4	9,20
shò kala	0,5	0,36	27	0,90	4,70
kòori bagan bālo	0,5	0,50	211	6,25	1,25
mumè	5	3,48	276	12,35	20,15

Tarabu fila ninnu bèe balo kènyènen don, u bugurima yòrow fana bè labòli kè. Bawo gaala ni tadoro bè nyògòn ta ka nyè.

O bèe la, kògò dili ka kan ; a bè sòrò fara nèmuta la : baganw bè se k'a nèm u sago la.

3. tilema ban tuma : bagan labèn cogo wèrè bulukuli nyè

balo suguya	kilo hakè	balofanga	sogonòonò (garamu)	bugurima yòrò	
				tadoro	gaala
kungo kònò bin kannen	3	2,92	57	6	14,20
shò kala	0,5	0,36	27	0,90	4,70
kòori bagan balo	0,5	0,50	211	6.25	1,25
mumè	5	3,48	276	13,15	20,15

4. tilema daminè na

balo suguya	kilo hakè	balofanga	sogonòonò (garamu)	bugurima yòrò	
				tadoro	gaala
kungo kònò bin (gènni)	12	2,50	120	3,50	12,50
kòori bagan balo	0,5	0,50	211	6.25	1,25
mumè	12,5	3	331	9,75	13,75

Kungo kònò bin nafa man dògò. Bagan min mana se k'a kilo 10 walima a kilo 15 dun tile kònò a gèn yòrò la, n'i sera k'o dafa ni kòori bagan balo garamu 500 ye, ani ka fara nèmuta bila a kòrò, a ni lakanani magonyè balo ko bè sabati.

Sègèsègèli kèro bin lajalèn kan, walasa k'u nafaw dòn

Nin tarabu b'o nafaw dantigè balo danma dòw kan :

Balo suguya	kènè kilo 100 na		lajalèn kilo kelen na			
	nyaga jalen	tulumafèn	balofanga	sogonòonò (garamu)	tadoro (garamu)	gaala (garamu)
kòori bagan balo	96	2,42	1	422	12,5	2,50
kòori kolo bo	80,6	3,74	0,44	242	6,8	1,80
kèninge	94,6	0	0,57	15	1,15	2,54
shò kala	94	0	0,73	55	1,80	9,50
doliki	98	0	0,54	98	2	11,60
malo nyaga ni bin	93	0	0,33	0	0,60	2,50
malo nyaga gansan	93	0	0,33	0	2,60	0,30
digi dawolo binw	94	0	0,42	40	0,90	3,40
lè kònò binw	94	0	0,37	0	0,80	4,10
kungo kònò binw	94,5	0	0,35	0	0,70	2,50
kungo kònò bin lajalèn	92	0	0,97	39	2	4,60

2. bagan lasagon yòrò

bagan lasagon yòrò jò kun

Bagan lasagon yòrò kun ye ka baganw kisi fèn wèrèw mantòorò ma. Tilema waati dòw tè tò si to bagan na . O de kosòn, yòrò bè tabèn u ye walasa k'u ni lahinè. O tè baara ye, min b'an kènyè.

Bagan mara yòrò bè dilan sumama yòrò la, finyè barikama t'u sòrò yòrò min na. O siratigè la, hali jiri tunin bè se k'u nafa.

Bagan tangali fo nènè finyè sumalen ma, o ka kan ka kè wajibi ye, bawo o finyè bè fogonfogon bana caman lase bagan ma. O bana dun segin ka teli ni bagan ka ca nyògòn kan. Min bè se k'u kisi finyè in ma, o ye kogo jòli walima jasa dilanni ye.

Hali sanji tè kòtigè yòrò minnu na, bagan lasagon yòrò bili kun tè ; bilili musaka kosòn, ga jòli b'a nyè.

Nka a kèra cogo o cogo, ji man kan ka jò bagan mara yòrò la, janko k'a kè pòtòpòtó ye. O la, a tè nyè ni ji boli sira ma kè a la.

misi mara yòrò jò cogo

Bagan bè lafiya k'u fari bò nyògòn na sinsan fèrèlen de kònò. U tolen u dan ma, o b'u lafiya, k'u basigi, u tè nyògòn jogin ani ka bana yèlèma nyògòn na. O kanma, misi mara yòrò jòli bè tali kè kisa danma dò kan, walasa baganw kana degun. O kisaw filè :

- Ni ntura maralan don, misi kelen o kelen ka kan ni mètèrèkènè 2,50 ye.
- Ni fògò don (sinsan misiw), mètèrèkènè 4 bè nyèsigi misi kelen kanma.

Nin mara yòrò ninnu bè se ka dilan ni tufaw ye, walima jiri bòlò ni nyagasaw. Nègè bere fana bè k'a ye.

N'o bòra yen, jatèminè ka kan ka kè wale danma dòw la :

- Fògò kundanma : o ka kè mètèrè 1,60 ye, walasa misiw kan'a sagon.
- Fògò kana jò yòrò la, bagan bè se ka jogin yòrò min na, i n'a fò nègè kolon ton yòrò o n'a nyògòn-naw.
- Fògò jòfènw ka kan ka kè fèn barikaman ye, walasa k'a sinsan kolo gèlèya. O jòfènw ka kan ka kè minèn ye, bagan nyè tè fò minèn minnu kò : nègè juru tònòminen nyinma n'a nyògòn-maw tè bèn sinsan na, bagan ka ca sinsan min kònò.

balo di minènw

Balo di minènw kun ye balo kana tinyè, bagan ka se k'a ka mago-nyè balo lakika dun, bagan ka se-a ma nògòya la, ani fana dumuni ka kè u kònò k'a sòrò a kèbaga ma degun.

A jirilaman bè yen, o ye jiri ju dèselèn ye : a mangelaman bè dilan ka jolanw k'a la : a man girin ka fòlòw b' a dilan ka di, a sòngò man ca.

Misi 4 jè be'ò minèn kisaw filè :

- jòjan : mètèrè 3
- jòsurun : mètèrè 0,60
- dunya : mètèrè 0,20

A nègèlaman bè yen : o ye barigon cètigè ye. Barigon tigèlen dawolo bè kuru walasa a kana bagan jogin.
Numuw bè se ka nègè panparan k'a ye, mange cogoya la.

A simònlaman fana bè yen.

Bagan ka ji min gòrò

O fana bè labèn wèrè kònò, k'a sigi sumama yòrò la, walasa a kònòna ji kana kalaya.
A dilan cogo bè tali kè dumuni kè minènw na.

Wèrè jò cogo dòw filè, cikèla bè se ka tali kè minnu na :

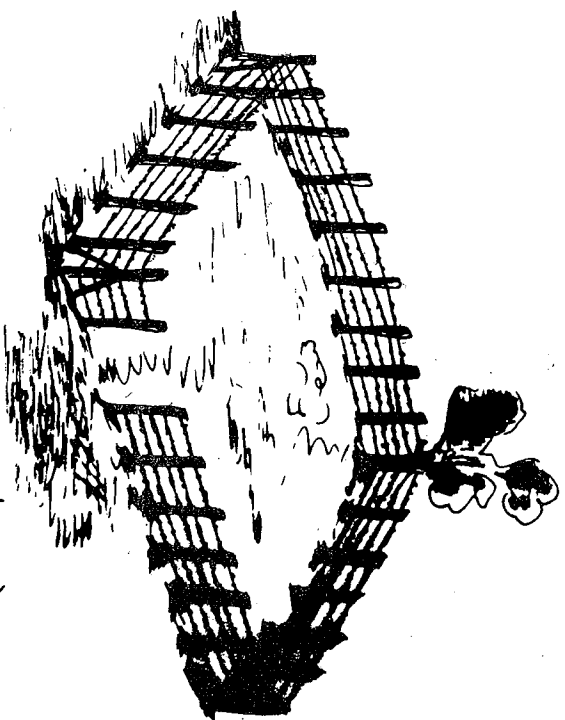
- Wèrè jòlen ni jiri bòlò dònò ye, k'a kòori.
- Wèrè jòlen ni jiri bòlò ni nyagasaw ye.
- Wèrè selekeman jòlen ni nègè juru tònòminen nyinma ye.
- Wèrè kocwilen jòlen ni nègè bere ni nègè juru tònòminen nyinma ye.
- Nègè sinsan.
- Wèrè jòlen ni tufaw ye.

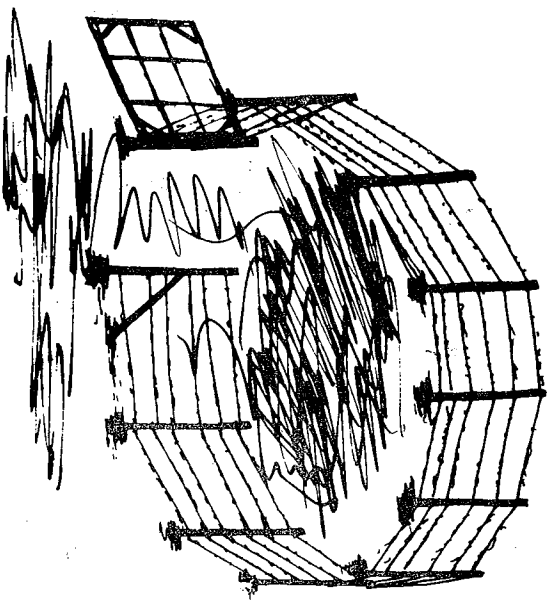
wèrè jòlèn ni jiri dòn yè a jòli
bè na ni jiri caman tigali yè.
a bè sòrò Sikaco mara la ka caya.

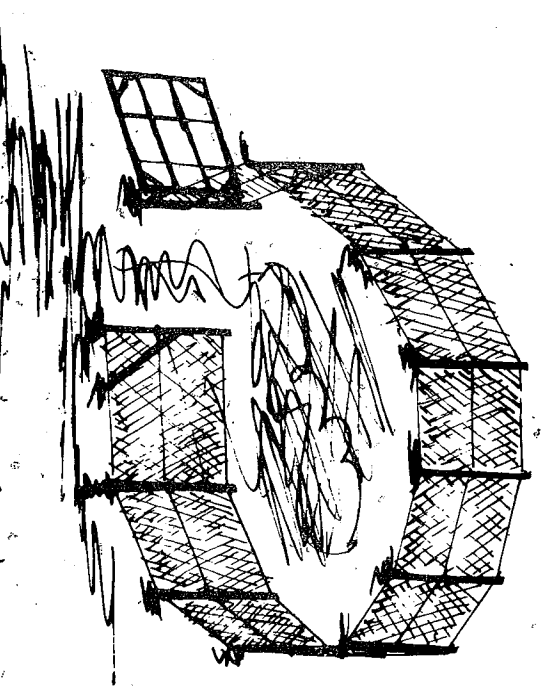
wèrè jòlèn ni jiri bolow aní
yóniw yè. a Bè sòrò Kucala
mara de la.

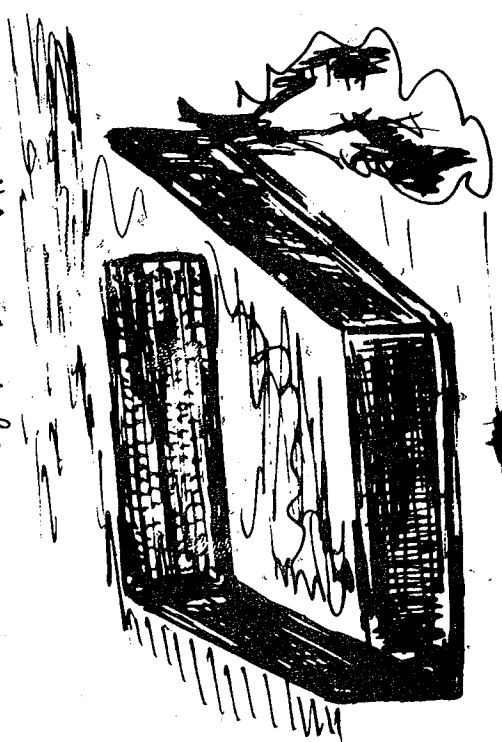
wèrè jòcogo Kura min damnèna
Fonsebugu mara dugu 4 na
Rabina nan 1981. a bè jò ni jiri
bolowani nege juru melekelen sira
5 yè.

wèrè koopilen min bè jò ni
nege bolow aní nege juru
melekelen yè.

wèrè koopilen min bè jò ni
nege bolow aní nege nyansan yè

wèrè jòlèn ni tufaw yè
k'a d'ka kogo yè.

3. bagan lakana cogo

Ka nyèsin wèrè ni bagan mara yòròw ma

Bagan marala ka kan k'a ka baganw ni lahinè, k'u bila yòrò la, yòrò min b'u kisi bana tòorò ma. Finyèbaw, tile farin, sanji, ninnu si man nyi bagan ma.

O hukumu kònò, fèerè danma dòw filè ka nyèsin bagan ladonna bée ma :

- Wèrè ka kan ka jò yòrò saniyalen ni yòrò jalen na. O yòrò ka kè tintinma yòrò ye, sanji tè sigi yòrò min na. Fèn o fèn bè kè sababu ye ka sumaya basigi bagan da yòrò la, o man kan ka ye wèrè la.
- Gaw jòli ka nyi bagan ladon na. U lafiya yòrò don, wa u ka balo fana bè lasagon o ga ninnu san fè (shòkala, bin, o n'a nyògònnaw), walasa a ka di u ma nògòya la.
- Kala ni bin jalan bè kè baganw da yòrò la k'a labò. Walasa a jalen ka to, bin ní kala ninu bè lakuraya tuma ni tuma.

Ka nyèsin bagan balo ma

Balo nyuman ni ji saniyalen bè di bagan ma. U ka dumunikè minènw ni u min yòrò bè kòlòsi kosèbè, walasa u nògòlen kana ye.

Balo tinyènen ni ji nògò, bu jabali ní mugu jabali, ninnu sí kana di bagan ma, bawo u b'u bana, ka kònò dimi, kònò funun ni kònò kari bila u la.

Ka nyèsin bagan ka kènèga ma

Sogoli :

Minnu wajibiyalen don an ka jamana kònò bagan maralaw ma san o san, olu ye : nyèjibà sògòli ani jofèba ta ye.

Bonnin sògòli ka kan ka kè kalo wòorò o kalo wòorò.

Tèrè ni cinnifèn wèrèw kèlèli

Bagan ka bana caman bè sòrò tèrèw n'u nyogonna cinnifènw fè. Baga, min tógò ko **ekitafòsi**, o de bè bagan lakisi o masibafèn ninnu ma.

Tèrè furakèli bè kè ni puliian ye, walima ka ji kolonso бага in na, ka sòrò ka baganw ladon o ji labènnen in na.

Tèrè furakèli bè kè tile 15 o tile 15 samiye kònòna na. Tilema fà a bè kè k'a da bagantigi yèrè ka kòlòsili kan.

Kònòna ntumuw kèlèli

O ye banakisew kèlèli ye. Olu de bè na ni bagan nagasili ye, k'a d'á kan baganw nimayòròw tè kisi u ma. U bè kè sababu ye ka bana wèrè bange bagan farikolo la.

Furakèli fòlò-mana kè, ka tile 15 tèmè, segin bè kè furakèli kan. N'o tèmèna, kalo wòrò o kalo wòrò, furakisè ka kan ka di o baganw ma.

O furakisè tógò ko **balibazeni**.

Sumaya kèlèli

Bagan tè yen, sumaya tè min minè. Tangali sabatili de b'a to a don ka go bagan dòw la ka sagon dò wèrèw kan.

O tangali fura bè kè bagan na kalo saba o kalo saba : fura fila bè fò-fò nyogòn kò, n'olu ye **berenili** ni **tiripamidiyòmu** ye.

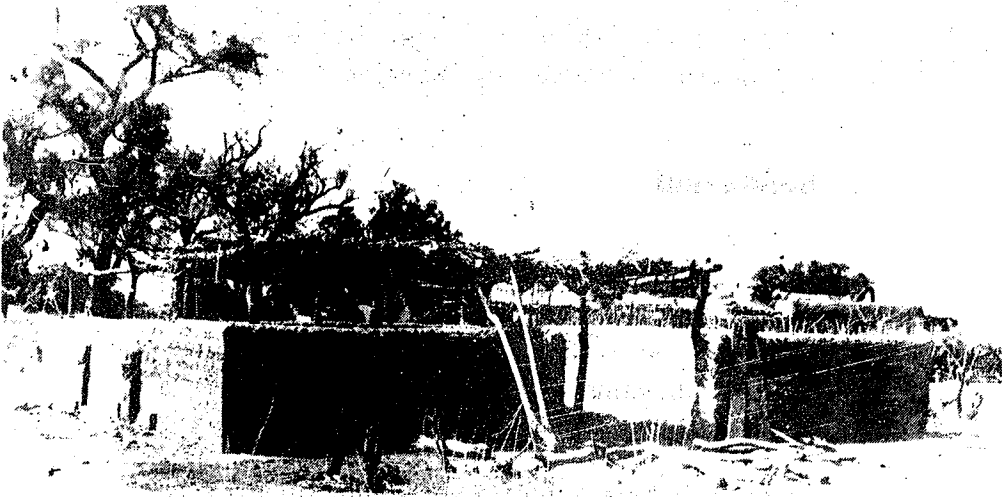
Ni sumaya ye bagan min minè, o ka kan ni furakèli jònjòn ye.

Bana tòw furakè cogè

O ye misi dògòtòròw ka dònko ye. Bagan min ka bana si dònnon tè, o ka lase u ma.

Wērē jō
dōw file

jateminèlanw

An bè don min na i ko bi, sènè tèmèna kunfèbaara kan.
O de kanma, jateminèlan dòw bè nyini,
minnu b'a to an bè se k'an ka sènè baaraw sègèsègè,
k'a dòn n'u nyèna, walima n'u ma nyè.

Jateminèlan ye mun ye ?

Jateminèlan ye fèn danma dòw hakè ye sènè siratigè la, minnu dònna dugu cikèda caman kòlòsili fè. Cikèda kelen kelen ka baara bè se ka sanga o hakè dònnon ma, walasa ka cikèda in sègèsègè, k'a dòn n'a ka baara nyèna, walima n'a ma nyè.

Jateminèlan danma dòw

Jateminèlan minnu ka kan ka dòn cikèda ka baara sègèsègèli kanma, o dòw filè :

1. Cikèda mògòw.
2. Dunkafa sabatili.
3. Dabatata kelen ka kènè sènèta hakè.
4. Sari kelen ka kènè sènèta hakè.
5. Farafin nògò donta hakè foro kònò.
6. Sènèkèla bè se juru min kòrò.
7. Tile hakè min bè kè ka taari kelen sènè.
8. Dabatata kelen bè se ka tile hakè min baara samiyè kònò.
9. Misidaba kelen bè se ka tile hakè min baara samiyè kònò.
10. Taari kelen ka sòrò hakè sènèfèn kelen kelen na.

Jateminèlan nyini cogoga dugu kònò

Kalanden jolenw bè nyògòn ye kalan so kònò, u ni cikèlaw k'a lajè, ko ninnu delila ka kè cogo min dugu kònò. Tali bè kè o la ka jateminèlanw sòrò.

1. Cikèda mògòw

- **Dabatata** ye mògò ye, min bè baara bèe lajèlen kè san kònò, k'a ta kala cè la fo ka taa bila sènèfènw ladonni na.
An ka dugu kònò, denmisènninw b'a to si hakè jumèn na ka se ka kamalenkòrò ka baara kè ?
- **Dèmèbaga** ye mògò ye, min bè baara kè waati kelen kelen na foro kònò.
- **Dabatatabi** ye mògò ye min tè baara kè foro kònò.

dunkafa jaleminè sèbèn

gatiqi tògò n'a jamu	Shaka Dumbiya								
du mògò hake (=h)	25								
suman dumen kifo hake									
don fòlò	19								mògò kelen ka dumuni jaleminènen ci kèda duur u la
don 2nan	22								
don 3nan	26								
don 4nan	18								
don 5nan	20								
don 6nan	22								
don 7nan	26								
mumè (= m)									
mògò kelen ka dumuni tife kànò $= \frac{m}{7 H h} = d$: 5 =
mògò kelen ka dumuni san kònò $= d H 365$: 5 =

2. Dunkafa sabatili

A bè fò ko dunkafa sabatira cikèda la, ni suman sènèlen sera ka dudenw balo san kònò.

mògò kelen ka balo dunta hakè :

N'i b'a fè ka mògò kelen ka dumuni kèta hakè dòn san kònò, f'i ka du mògò bèe suman hakè dunta jate dòn tile kelen kònò.

Faranfasi bè mògò ni nyògòn cè dumuni dunta hakè ko la ; hali mògò kelen yèrè tè suman hakè kelen dun don o don. O la, fo i ka sègèsègèli kè du duuru la, tile wolonwula kònò. O b'a to, i ka jate minè bè sabati ka dumuni dunta hakè sòrò, min makènyènen don ka kè i n'a fò mògò mankan ta ye.

O sègèsègèli cogoya filè :

O sègèsègèli bè kè ni dunkafa jate minè sèbèn ye.

- Sògòma o sògòma gatigi bè suman min di musow ma, o bè pese.
- O suman girinya bè sèbèn dunkafa jate minè sèbèn kan.
- Ni tile wolonwula dafara, suman dunnènw hakè bè fara nyògòn kan.
- O tile wolonwula suman dunnènw bèe lajèlen hakè bè tila du mògòw ni nyògòn cè : o jate minè bè mògò kelen kelen ka dunta hakè jira tile wolonwula kònò. O hakè bè tila 7 la ka mògò kelen kelen ka dunta hakè sòrò tile kelen kònò.
- Mògò kelen balo hakè san kònò, o ye mògò kelen balo hakè tile kelen kònò sigiyòròma 365 ye.
- N'o nyògòn kèra du duuru kònò, hakè sòròlen bè kafò nyògòn kan, k'a mumè sòròlen tila 5 la. O b'a to, jate minè bè sabati ka tèmè du kelen ta kan.

Dugu kònò, kalanden jolenw bè se ka jè ka dunkafa sabatili in jate minè kalanso kònò.

3. Dabatata kelen ka kènè sènèta hakè

Dabatata min ko don, o ye cikèla ye min bè sènèkè cogoya kèrènkèrènnen bèe waleya konyuman ani k'o baara kè a waati fòlen na. O tigilamògò bè se ka kènè hakè min sènè samiyè kònò, jateminèlan in b'o de jira.

An ka dugu kònò,

- ni sènèkè minèn tè dabatata min bolo, o tigi bè se ka taari joli sènè samiyè kònò ?
- ni misi fila bè min bolo, ani misidaba kelen ?
- ni misi 4 bè min bolo, ani cikèminènw dafalen ?

Mali woroduguyan fan na,

Jateminèni kèra, k'a jira ko Mali woroduguyan fan na,

- Sènèkè minèn tè dabatata min bolo, o tigi bè se ka taari kelen sènè samiyè kònò.
- Misi fila bè min bolo ani misidaba kelen, o bè se ka taari 1,5 (kelen ni tila) sènè samiyè kònò.
- Misi 4 bè min bolo ani cikèminènw dafalen, o bè se ka taari fila sènè samiyè kònò.

Dabatata kelen ka kènè sènèta jateminè cogo :

Dabatata kelen ka kènè sènèta hakè bè sòrò n'i ye cikèda taari sènèlen bèe lajèlen fara nyògòn kan, k'a tila dabatata hakè la. Hakè min mana sòrò, an b'o sanga dugu kònò mògòw ka fòlenw ma.

4. Sari kelen ka kènè sènèta hakè

O ye jateminèlan ye, min b'a to an bè misi fila ka kènè sènèta dòn samiyè kònò, n'a y'a sòrò a ma kè degun ye kosèbè.

An ka dugu kònò,

- ni misi 2 dònòn bè cikèda la, olu bè se ka taari joli sènè samiyè kònò ?
- ni misi 4 bè cikèda la, olu bè se ka taari joli sènè samiyè kònò ni misi fila o fila ye ?

Mali woroduguyan fan na,

- Misi 2 bè cikèda min na, o bè se ka taari 5 walima 6 sènè samiyè kònò.
- Falidaba kelen bè cikèda min na, o bè se ka taari 3 walima 3,5 sènè.
- Misi 4 bè cikèda min na, o bè se ka taari 4 walima 5 sènè ni misi fila o fila ye.

Sari kelen ka kènè sènèta jateminè cogo :

Sari kelen ka kènè sènèta hakè bè sòrò n'i ye cikèda ka kènè sènèlen bèe fara nyògòn kan, k'o tila misi fila fila ni nyògòn cè. O hakè sòròlen bè sanga dugu kònò mògòw ka fòlenw ma.

5. Farafin nògò donta hakè foro kòrò

Farafin nògò dilanni n'a donni wajibiyalen don foro kòrò.

A nyuman ye min ye :

Jateminèni kèlaw y'a jira ko nafa bèrè tè sòrò farafin nògò don na an ka forow la n'a ma se tònì 10 ma taari la ka yèlèn.

O la, sègèsègèli bè kè cikèda minnu na, olu ka farafin nògò donta bè jateminè taari la.

O jateminè bè kè cogo di ?

O jateminè bè se ka kè nògò donti waati la :

- Farafin nògò wotoro nyè 3 walima segin nyè 3 bè pèsè.
- O girinya sòròlèn bè tila 3 cè ka wotoro nyè kelen walima segin nyè kelen girinya sòrò.
- O fana bè sigiyòroma ni wotoro nyè hakè doninen ye ka taa foro la, walima segin nyè hakè doninen.

6. Sènekèla bè se juru min kòrò

Sènèfèn feereta sòngò dòròmè kè mè o kè mè la, wari min bè bò o la ka nògò n'a nyògònnaw juruw sara, jateminèlan in b'o de jira.

A nyuman ye min ye :

Jateminèni kèlaw y'a jira ko sènekèla ka juru talèn nògò n'a nyògònnaw kanma, n'i y'o sanga i ka sòrò kèlen ma sènèfènw na, o niyòrò jòda man kan ka temè 30 kan kè mè o kè mè sòròlèn na.

Ni juru ma temè a kan cikèda min na, o cikèda bè se ka sènekè minèn fana ta juru la.

O jateminè cogo filè :

cikèda ka juru hakè sènèfènw na

x 100

cikèda ka sòrò sènèfènw na

Min mana sòrò o la, i b'o sigiyòroma ni 100

8. Dabatala kelen bè se ka tile hakè min baara san kònò

Jateminèlan in bè dòn, ni nyininkali kèra :

- Cikèla fanba bè kala cè daminè kalo jumèn na ?
- Tile joli bè kè sènè baara la, k'a ta awirili kalo la, ka t'a bila nowanburu kalo la, dògò donw, lafiyali donw ani nyènajè donw bòlen kò a la ?

kalo	tile hakè
awirili kalo mè kalo zuwèn kalo zuluye kalo uti kalo sètanburu kalo òkutòburu kalo nowanburu kalo	
mumè	

9. Misidaba bè se ka tile hakè min baara samigè kònò

Nyininkali bè kè k'a dòn, misidaba bè tile hakè min kè baara la, k'a ta awirili kalo la, ka t'a bila zuluye kalo la.

kalo	tile hakè
awirili kalo mè kalo zuwèn kalo zuluye kalo	
mumè	

10. Taari kelen ka sòrò hakè sènèfèn kelen kelen na

Taari kelen ka sòrò bèrèkènyè bè jate nin cogo in na :

Dugu kònò ka sòrò mumè girinya kilo hakè bè jate minè sènèfèn keler kelen na.

O sèr fèn sènèna taari hakè min na, o fana bè jate minè.

O ma a kè, tilali bè kè : sènèfèn kelen kelen sòrò kilo hakè bè tila a sènè taari hakè la.

- Min ye kòori ta ye, o jate bè dòn dugu ka kòori tònì feerelen fè, ani taari hakè sènèlen.

- Min ye suman ta ye, i n'a fò maanyò ni nyò, o jate bè dòn sòrò jate minè kènèw fè.

Mali woroduguyan fan,

Taari kelen ka sòrò kèra min ye Mali woroduguyan fan mara 5 kònò foro ladonnenw na san 1985-1987, o filà *

maraw	kòori	maanyò	sanyò	keninge	tiga
Fana	1406	2038	1112	1327	925
Buguni	1302	1936	729	893	726
Sikaso	1417	2126	1002	1150	809
Kucala	1285	1881	1071	1315	978
San	1129	1624	1110	1146	1003

Cikèda ka sènèfènw baarali tile hakè sangali cikèda mògò n'ò misidabaw ka tile baarataw ma

cikèda ka sènèfènw baarali tile hakè

O jate bè san baara naniyalen kèli tile hakè jira mògò ni misidabaw fè.

O jatinè sèbèn filè : sènèfèn sènèta bè sèbèn ani o taari hakè naniyalen. o kò fè, tile hakè min bè kè ka taari kelen sènè, o bè sigiyòroma taari hakè naniyalen na.

sènèfènw	taari hakè naniyalen	baara min bè kè mògò fè		baara min bè kè misidaba fè	
		tile hakè ka taari 1 sènè	tile hakè san kònò	tile hakè ka taari 1 sènè	tile hakè san kònò
mume					

cikèda mògò n'ò misidaba ka tile baarataw

O jate bè tile hakè jira, cikèda mògòw n'a misidabaw bè se ka min baara san kònò.

O jatinè bè kè nin cogo in na :

dabatala hakè	X	mògò kelen ka baara keta san kònò	=
misidaba hakè	X	misidaba kelen ka baara keta san kònò	=

An bè turabu fila in kònò jaabiw sanga nyògòn ma, walasa k'a dòn ni cikèda mògòw n'a misidabaw bè se ka baara naniyalenw kè.

foro sègèsègèli sèbènw

Foro sègèsègèli bè kè ni sèbènw ye
O sèbènw ye magonyè minèn ye, min labèna cikédaw kanma
balikukalanden jolen bè minnu kònò.

1. dugu kònò cikèdaw kunnafoni sèbèn

O bè dugu kònò cikèda bèe ka baarakè fanga jira. O b'a to dugu kònò cikèdaw bè se ka sigi kulu kulu.

cikèdaw tè suguya kelen ye an ka dugu kònò

Mun ni mun de b'u bò nyogòn na ? An ni sènekèlaw ka jè k'a nyini :

- mògò hakè minnu bè baara kè, ani minnu bè balo cikèda kan.
- baarakè minèn ní sarimisi bè minnu bolo, ani olu tè minnu bofo.
- fògò bè minnu bolo ani a tè minnu bolo.
- foromanyan bè minnu bolo ani o tè minnu bolo
- minnu bè suman caman sòrò k'u yèrè balo, ani sumankontanya bè minnu na.
- minnu bè sènekè cogo nyuman siraw labato, ani minnu t'o labato.
- balikukalanden jolen bè minnu ka cikèda kònò, ani o tè minnu ta kònò.

cikèdaw sigi kulu kulu

Foro sègèsègèli baara bè daminè tuma min, a ka nyi a ka sigi cikèdaw kònò, minnu gèlèyaw bè dugu cikèda caman ta jira. Ni fura min sòròla o cikèda ka gèlèya la, o fura kelen na kè ka cikèda tòw ta furakè.

N'an b'a fè ka cikèda fòlen ninnu dòn, an b'a nyini balikukalanden jolenw fè u ka an ka dugu cikèdaw sigi kulu kulu, yaasa k'an hakili jakabò u ka gèlèyaw kan, sòrò ani baara labèn cogow la. O b'a to an ni cikèlakòliden bè jè k'o gèlèyaw kèlè fura nyini dugu kònò.

Sèbèn in kininyan fan fè, cikèdaw suguya bè sèbèn, min b'a to dugu kònò cikèda bè se ka sigi kulu kulu.

Mali woroduguyan fan fè, cikèda kulu naani de danfarala an fè ;
o kulu naani bè danfara k'a da cikèda ka baarakè minènw hakè
kan :

- Kulu fòlò (n'o bè wele kulu A) :

O ye cikèda ye, ni sarimisi 4 nyògòn bè sòrò a kònò,
ni sari kelen ani dabanana kelen ni dannikè mansin
kelen ni wotoro b'a kònò. Misi 6 fana nyògòn ka kan
ka sòrò a cikèda fògò kònò, ka fara sarimisi fòlenw
kan.

Nin cikèda kònò, misidaba fila bè se ka baara kè
nyògòn fè, a sènèkè minèn dafalen, awa misi b'a
bolo fògò kònò.

- Kulu filanan (kulu B) :

O ye cikèda ye, min bè baara kè ni sari kelen n'a
minènw de ye.

O de kanma, sarimisi 2 ni sari kelen, walima dabanana
kelen de b'a kònò.

- Kulu sabanan (kulu C) :

O ye cikèda ye, min ni baarakè minèn t'a bolo, wali
sarimisi n'a baarakè minènw bè sòrò a bolo, nka a
ma dafa.

O cikèda bè se misidabalabaara la, bawo, a y'o kè ka
tèmè.

- Kulu naaninan (kulu D) :

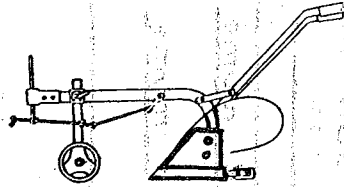
O ye cikèda ye, min ni baarakè minèn t'a bolo. Sènè
bè kè dabaninkurunin na nin cikèda la.

Misidabalabaara dònnon tènè nin cikèda la.

cikédaw sigi kulu kulu

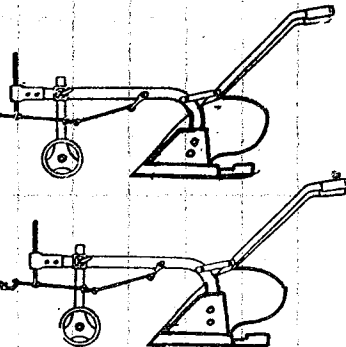
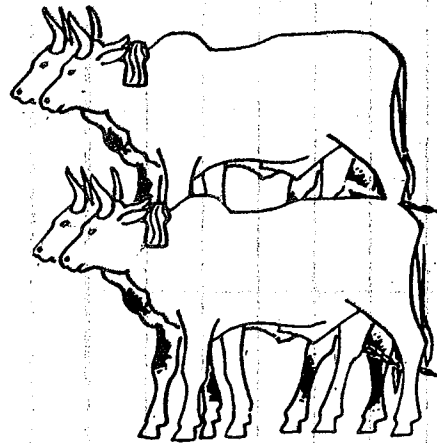
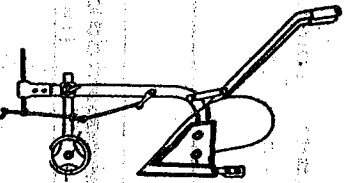
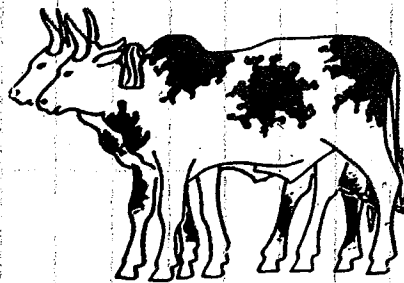

d

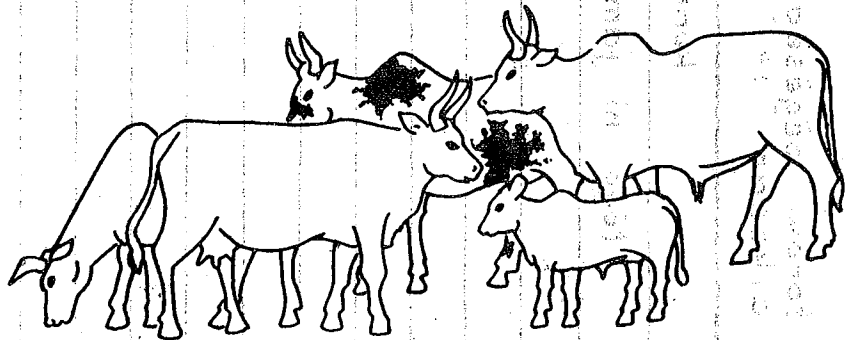

c

b

a

kalanden jolen
suguya

forow sègèségèli sèbèn nyè : 10
cikèsan 10

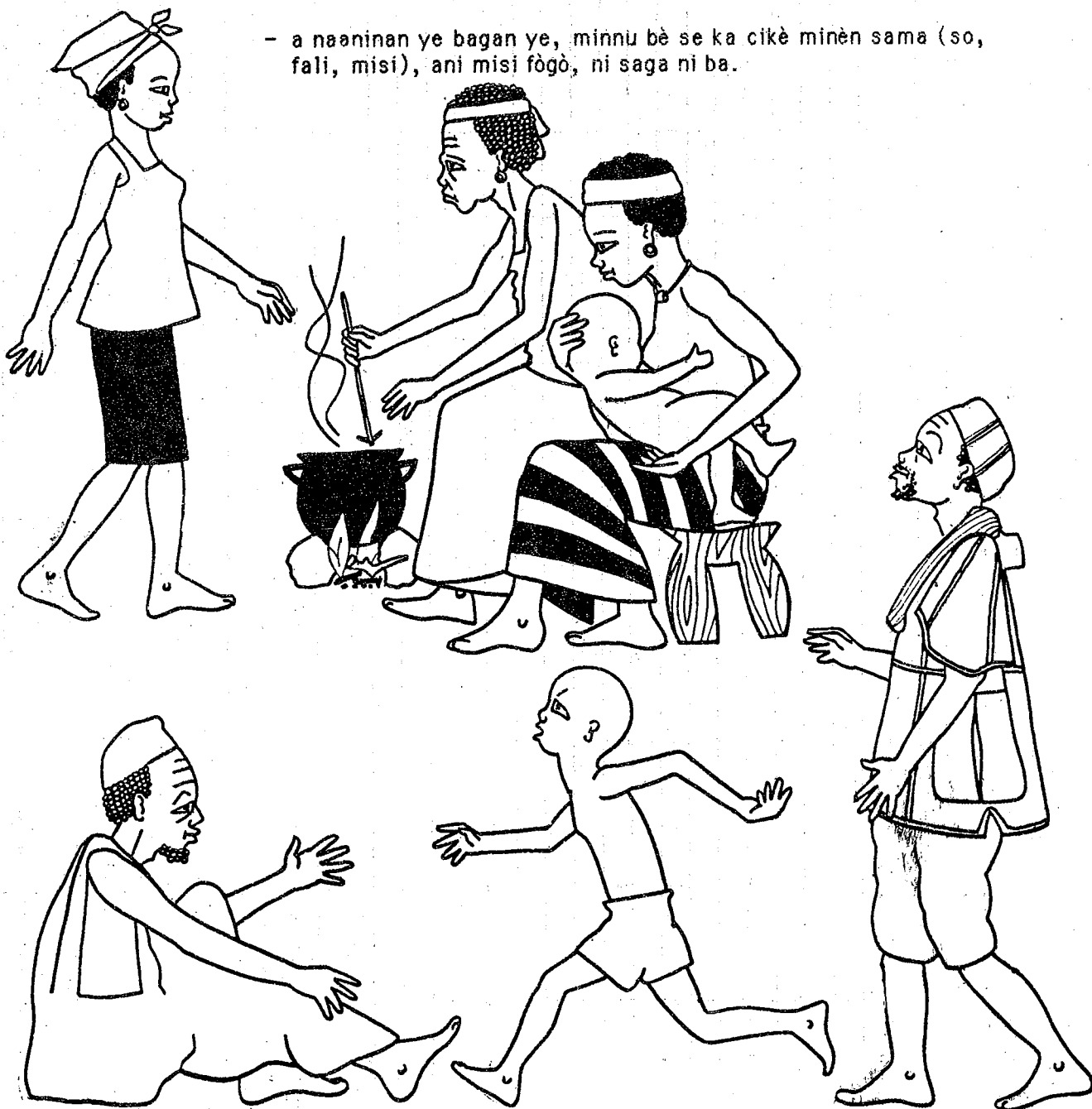
dòn
dugu
cikèdà n'è

kunnafoni baarakèlaw kan		kikèda kuntigir tōgō n'a jamu	
tōgō ni jamu	si hakè dabatalaw demè baganw dabataba liw	cikèda kulu	a don san misidabasènè na
			19 / 19
		<u>ga mōgō mumè</u>	
		<u>dabatala mumè</u>	
		<u>maganw</u>	<u>minènw</u>
		hakè	sōrō san
		dabagana hakè	
		danneke masin	
		fali wotoro	
		misi wotoro	
		ponpe jèman	
		pili ponpe	
		fali sari	
		<u>bagaw</u>	
		sari misi hakè	
		misi tōw hakè	
		misi mumè	
		fali hakè	
		so hakè	
		saga hakè	
		ba hakè	
mumè			
sulukaw			
baarakèla mumè			

2. forow sègèsègèli sèbèn nyè fòlò

sèbèn nyè fòlò lafa cogò

- cikèda sègèsègèli bè daminè a baarakèla hakè la
 - . dabatalaw : minnu bè baara kè tuma bèè
 - . demèbagaw : minnu bè baara kè tuma ni tuma.
- a filanan, o ye ga mògò mumè ye : mògò hakè min bè dumuni kè cikèda la.
- a sabanan ye cikè minènw ye, minnu bè cikèda la.
- a naaninan ye bagan ye, minnu bè se ka cikè minèn sama (so, fali, misi), ani misi fògò, ni saga ni ba.

3. forow sègèsègèli sèbèn nyè filanan

sègèsègèli min bè kè nyè filanan in na

- Nyè filanan in na, sègèsègèli bè kè cikèda ka baara kan
- min kèra salonnasini : sènèfènw min sènèna ani kènè sènènen, ani manyan.
 - min kèra salon : o de bè pereperelatigè ka fèn sòròlen, nògò ni furaji bèe jateminè.
 - min bèna kè nyinan.

sèbèn nyè filanan bè min jira

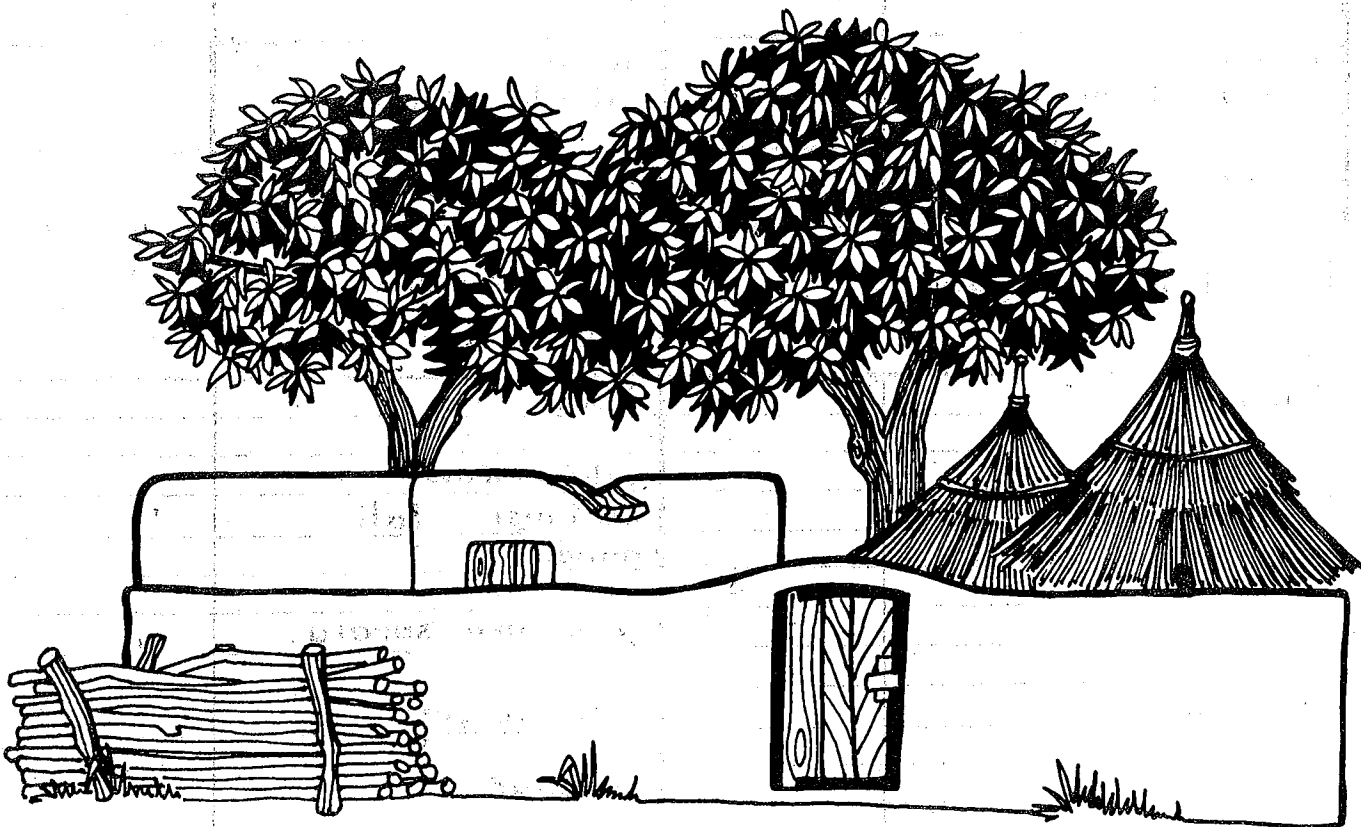
Cikèda ka baara kèlenw mana sègèsègè k'a jateminè, u bè se ka sanga dugu ka jateminèlanw ma, k'a dòn ni cikèda sègèsègèlen in ka baara nyèna ka tèmè dugu ka cikèda tòw kan, walima n'a ma nyè. O b'a jira :

- ni cikèda bè sama kènèba sènè nò fè, walima n'a bè kènè bèrè kènyèlen sènè. O la, kènè sènèta bè jateminè k'a da dabatala hakè kan, k'a sanga kènè lakika sènèlen ma. O b'a jira fana ni dabatala hakè bè bèn forotigi ka baara naniyalen ma.
- ni dunkafa bè cikèda la : sènèkèla ka baara nafa fòlò ye duden bèe ka dunkafa sòròli ye (denmisèn fara mògòkòròba kan).
 - N'an'ye san balo dunta sanga suman sòròlen ma,
 - . ni sòròlen bèna dunta ma, o kòrò ko cikèda bè se a yèrè kòrò ;
 - . ni dunta ka ca sòròlen ye, dunkafa tè yen, cikèda ka kan k'a dafa nyini fèn wèrèw la, k'a fara sanyò, keninge ani maanyò kan, i n'a fò woso, tiganinkuru ;
 - . ni sòròlen ka ca ni dunta ye, dunkafa bè yen, dò bè se ka feere suman na.
- ni cikèda ka taari sòrò ka surun dugu ta hakè la, walima sèkitèri ta la.
- ni cikèda bè sènèkè cogo nyuman labato ; ni sènèfènw fòfò cogo ka nyl nyògòn kò.
- n'a y'a sòrò bagan nògò sòròlen ni fògò ka dita ye kelen ye ; ni bagan nògò don cogo nyèna, i n'a fò :
 - . ni bagan nògò bè dafa ni tubabunògò ye, a tònì 5 walima tònì 7 de ka kan ka don taari kelen na.
 - . ni tubabunògò ma fara o kan, tònì 10 mana don taari kelen na, o bè bòli kè.

sèbèn nyè filanan lafa cogo

Jate misèn ka ca nyè filanan in na :

- Salonnasini ka baara sèbèn yòrò bè nyè filanan in numanyan fan fè : sènèfènw ni kènè hakè sènèlen, ka manyan fana jate, ka o kènè mumè tila dabatalaw ni nyògòn cè.
- Salon ka baara sèbèn yòrò filè nyè filanan in cèmancè la :
 - sènèfènw ni kènè hakè sènèlen, ani manyan, ka o kènè mumè tila dabatalaw ni nyògòn cè.
 - sòrò min kèra : kilo sòròlen hakè sènèfèn o sènèfèn na, ani kuru hakè sòròlen, ka taari kelen sòrò fana jate.
 - Tubabunògò ni pòsòniiji min donna sènèfènw na, ani hakè min donna taari kelen na. O jate b'a jira ni sènèkèla ye tubabunògò ni pòsòniiji don a don cogo nyuman na.
O bè jate nin cogo in na :
 - . tubabunògò kilo hakè min donna foro la, i b'o tila taari hakè ni nyògòn cè.
 - . pòsòniiji litiri hakè min kèra ka foro furakè, i b'o tila foro taari hakè ni nyògòn cè.Tubabunògò ni pòsòniiji min sanna, n'o ma kè foro la, o ye a tò ye, min tora cikèla bolo. O fana bè sèbèn a yòrò la.
 - Farafin nògò min bònna foro kònò, o wotoro nyè hakè (walima o segin nyè hakè) bè jate.
 - . Nògò bònna kènè min kan, o bè jate.
 - . O mana kè, minèn nyè hakè bè sigiyòròma minèn nyè kelen girinya la, ka farafin nògò bònna hakè dòn.
 - . Taari kelen nògò hakè bè sòrò ni i ye nògò hakè mumè tila kènè nògòma hakè cè.
- panyiya sirila ka min sènè nyinan, o sèbèr yòrò filè nyè filanan in kininyan fan fè : sènèfènw ni kènè hakè sènèlen, ani manyan, ka o kènè mumè tila dabatalaw ni nyògòn cè.
- jate danma dòw sèbèn yòrò bè nyè filanan in dugumala la :
 - Suman sòròlen hakè bè sèbèn, k'a tila dudenw cè, o bè sanga du-balo dunta ma san kònò, k'a dòn ni dunkafa sòròla.
 - Kuru kelen girinya bè sèbèn : o bè sòrò n'i ye kuru tan pese : i bè min sòrò o peseli la, i b'o tila tan ye ka kuru kelen girinya makènyènen sòrò.
 - Farafinnògò wotoro nyè kelen bè bèn kilo hakè min ma, o fana bè sèbèn. O bè sòrò nin cogo in na : Nògò cè tuma, wotoro min bè kè k'a cè, o nyè saba bè pese k'o saba bè lajèlen kilo hakè tila saba ye, k'a wotoro nyè kelen makènyènen dòn.

foro sēgēsēgēli sēbēn nyē 3 nan

sōrōw		musakaw	
sēnēfenw na		sēnēfenw na	
kōori		nōgōfin borē xd	
Jēman kilo xd		nōgōjē borē xd	
bilen man kilo xd		furaji bidon xd	
maanyō		burēmunōgō borē xd	
kilo xd		binfagafura bidon xd	
tiga		kōori kolosi	
kilo xd		maanyō si	
fenwērēw		pili ani taji	
xd		fenwērēw	
		kōori bō musaka	
baganw na		baganw na	
		bagan balo borē xd	
		kōgō	
		tērē fura	
		fura kisē	
		sōgōli	
		fenwērēw	
mumē		mumē	
cikēda bōnō		cikēda tōnō	
mumē		mumē	

bōnō latilenni dabalw

- tōnō dondaw

sōrōw		musakaw	
tōnō		bōnō	
		cikēminēnw	
		sarimisi - fali	
		minēn	
		san juru sarata	
cōocōo juru		cōocōo juru	
		nisōngō	
mumē		mumē	

4. forow sègèsègèli sèbèn nyè sabanan

sèbèn nyè sabanan in bè min jira

Cikèda dòn timerè dan sènèkè cogo dòn timerè ma. Sòrò ni musakaw bè kè cogo min, o fana ka kan ka dòn. Nyè sabanan in b'a jira ni cikèda bè se k'a yèrè ka musakaw ta, ani n'a bè se ka tònò sòrò.

Cikèda taama cogo ka nyi, n'a bè se k'a ka musakaw bè ta a yèrè ye : sènè musakaw (i n'a fò nògò ni furaji sòngò, siw, kòori bò musakaw), bagan ladon musakaw, juru talen sara musakaw, lènpò ani magonyè musaka tów. O musaka bèe wari bòlèn kò, ni wari tò tora cikèda bolo, a bè se ka fò ko tònò sòròia.

sèbèn nyè sabanan lafa cogo

Sòrò bè jate :

- . Taari kelen sòrò jate minè cogo : sòrò jate minè kènè kilo sòròlèn hakè bè sigiyòroma 100 na. Bawo sòrò jate minè kènè ye kare ye, min kèrè kelen kelen ye mètèrè 10 ye. O nyògòn 100 bè sòrò taari kelen kònò.
- . Sòrò mumè jate cogo : taari kelen kilo hakè bè sigiyòroma taari hakè la.
- . Kòori ta dòn man gèlèn. Bawo o kunnafoni bèe bè dugu kòori feere sèbèn kònò.

cikèda ka nafa san caman kònò

Cikèda bè se ka san caman wari ko jatèw sanga nyògòn ma, i n'a fò nògò ni furaji sòngò, wari sòròlèn sannifeere la, bagan wèrè sanni walima bagan dòw feereli. O bèe bè cikèda ka nafolotigiya wali ntanya jira.

nyē : 4 nan

san wërë sörö ganiyalen

don _____
cikësan _____

sënëfënw	kënë	paari kelen = sörölen	kilo sörölen	sënerënw feereta	kilo kelen = söngö	sörö mumë

mumë

suman söröta hakë

dudenw	mögö kelen balo san könö	du balo san könö
X kilo		=

san wërë sënë musakaw

sënëfënw	kënë	nögöfin		nögöjë		pösöni		söngö	mumë
		borë	söngö	borë	söngö	bidon	söngö		
baganw ladonni									
san juru sarata									

san wërë sënë musakaw
mumë

sörö mumë sënëfënw na	sënë musakaw	sörö lakika sënëfënw na
=		=

5. forow sègèsègèli sèbèn nyè naaninan

sèbèn nyè naaninan bè min jira

Nyè naaninan in ye baara kètaw nyèsigili jate sèbèn ye. O bè sòrò panyalen jate minè k'a da sènekèla yèrè ka san baara kèta panyalen kan.

Kèrènkèrènnya la, baaara kètaw nyèsigili jate bè boli sira minnu kan, olu filè nin ye :

- . Dunkafa ani wari ko musakaw.
- . Sènekè cogo nyuman, sènekè fòfòli nyògòn kò : sènekè kelen man kan ka san 2 kè kènè kelen kan.
- . Bagan ka balo sòrò cogo.
- . Tubabunògò ka don kènè na san naani o san naani.

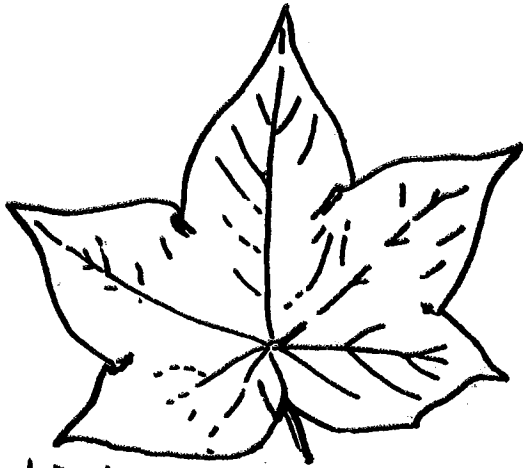
sèbèn nyè naaninan lafa cogo

Sèbèn nyè naaninan in fan fòlò bè san nata sòrò jate minè kan, k'a da taari kelen sòrò nyèsigilen kan. O b'a to feereta hakè bè dòn, ka feereta wari sòròta jate minè : o bè na ni cikèda ka san nata wari jate dònni ye.

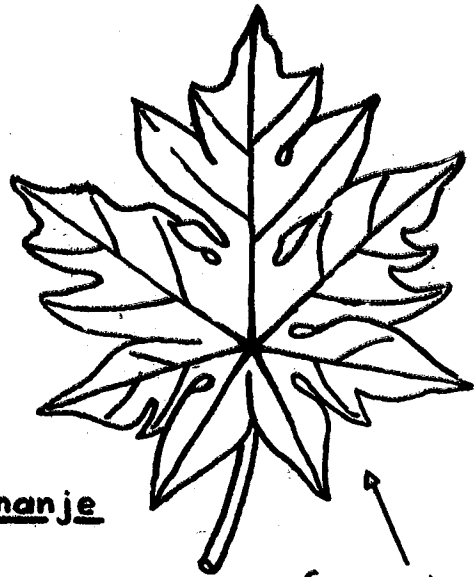
Sèbèn naaninan in fan filanan bè san nata sènè musakaw jate (nògò ni pòsòni donta), ka bagan ladonni ani san juru sarata fara a kan, k'a kè san musaka mumè ye.

Jate laban ye san tònò jate ye. O jate cogo ye ka san musakaw hakè bò sòrò panyalen na.

bulu

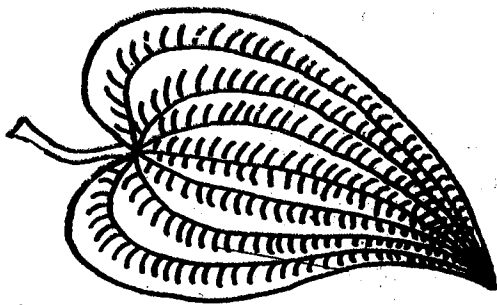

kōori

manje

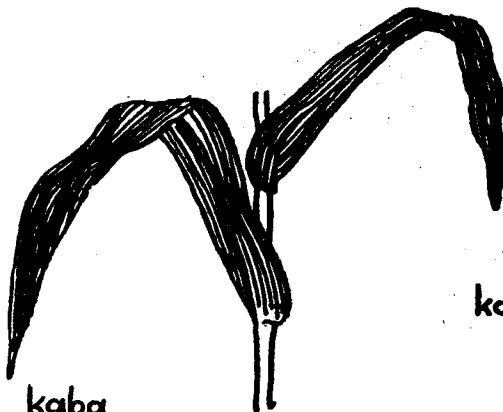
fura cilenw

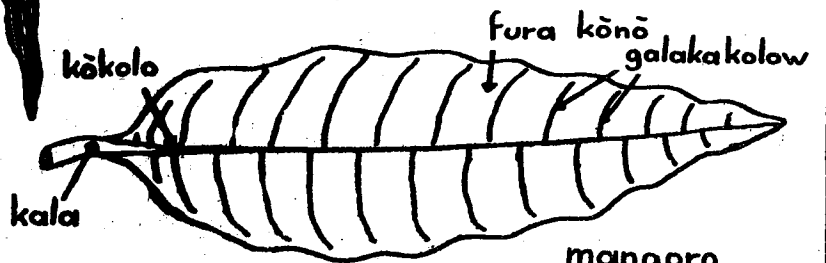
ku

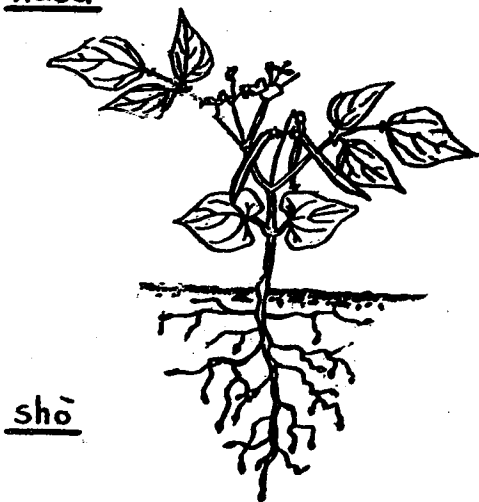
bananku

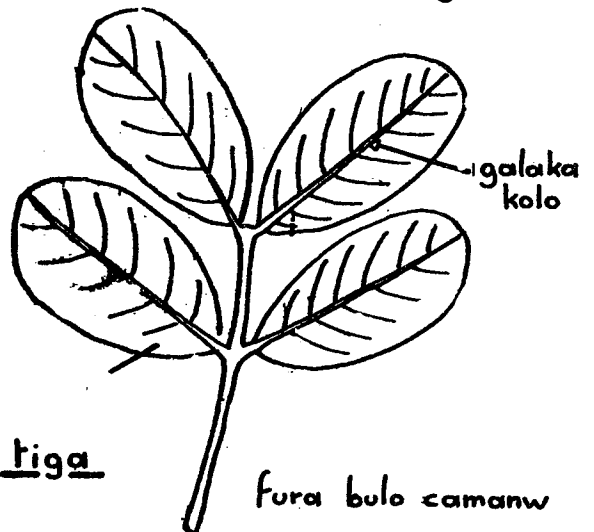
kaba

mangoro

shō

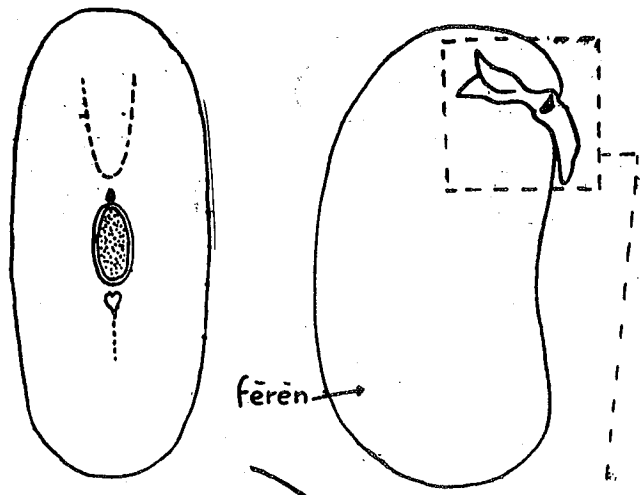
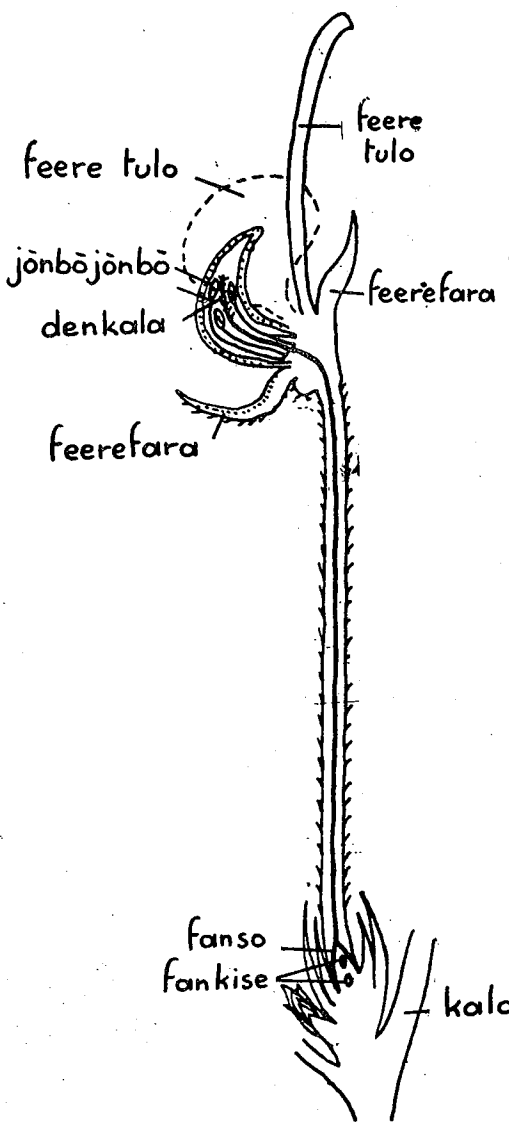

tiga

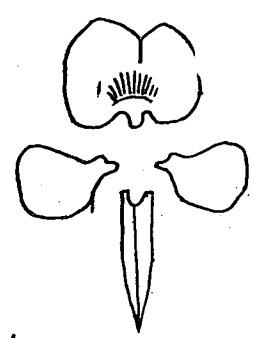
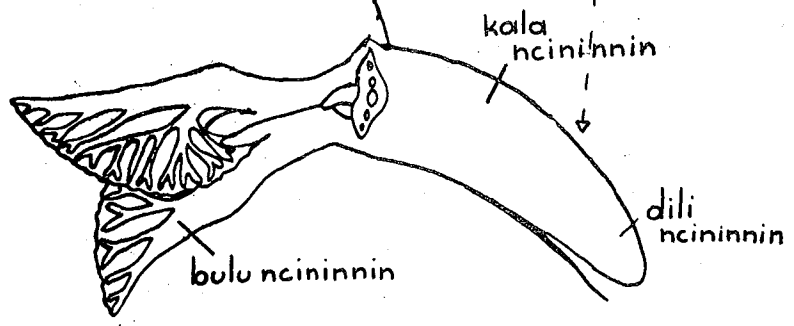
fura bulo camanw

feere

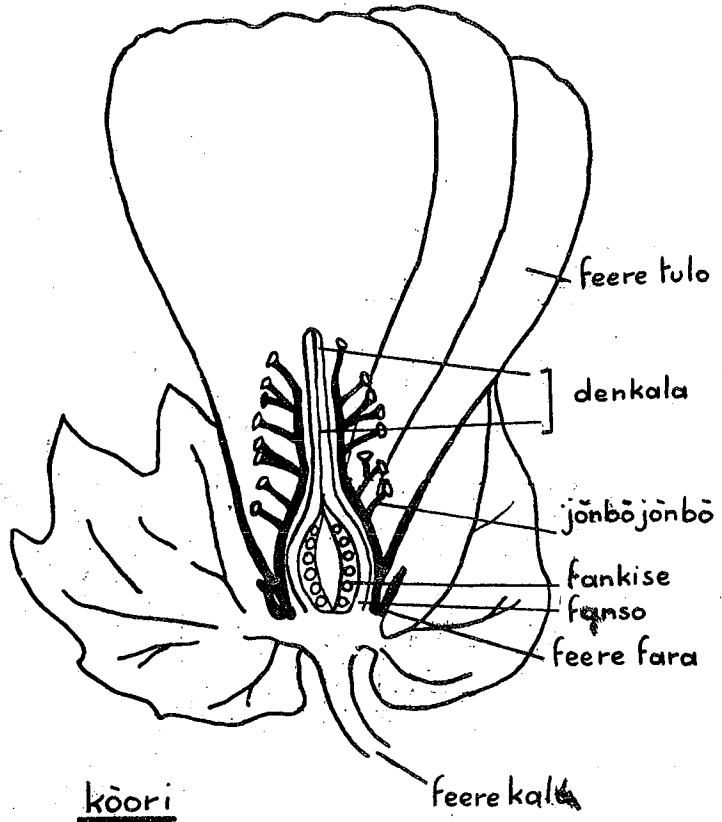
kisē

shō

tiga

kōori